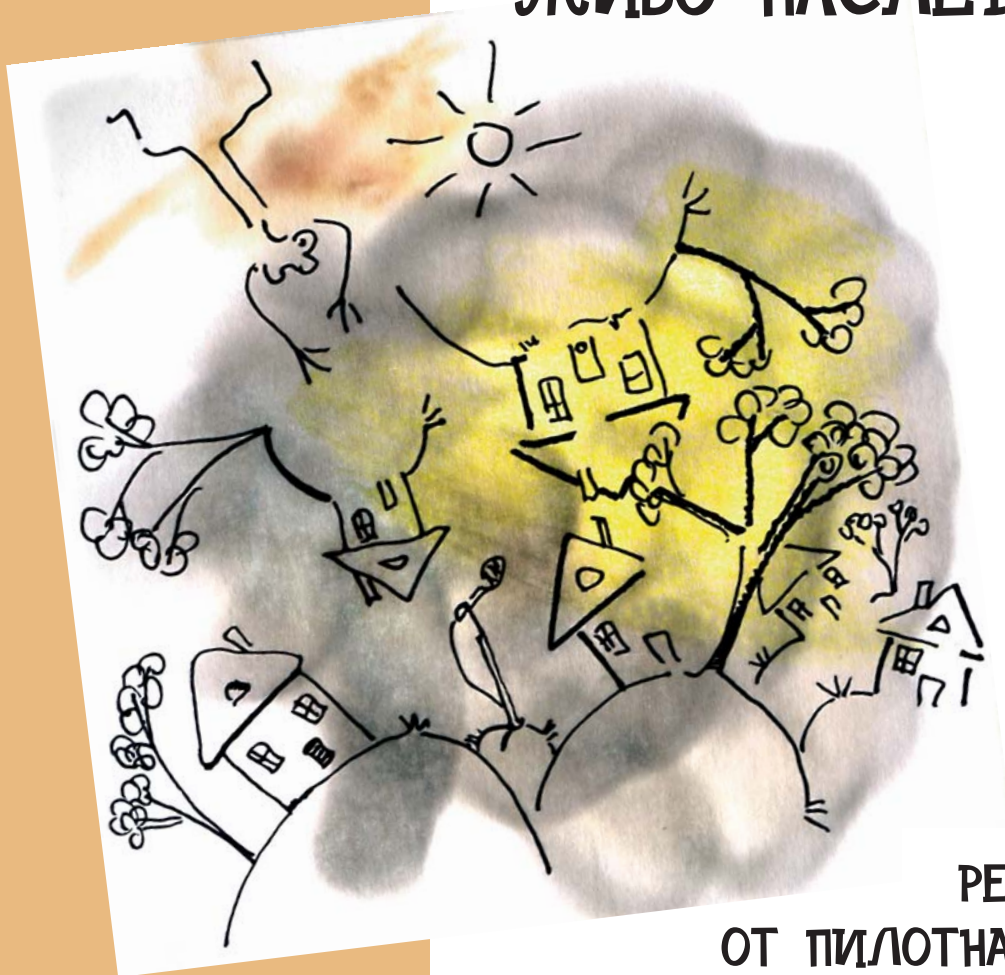

ПРОГРАМА “ЖИВО НАСЛЕДСТВО”

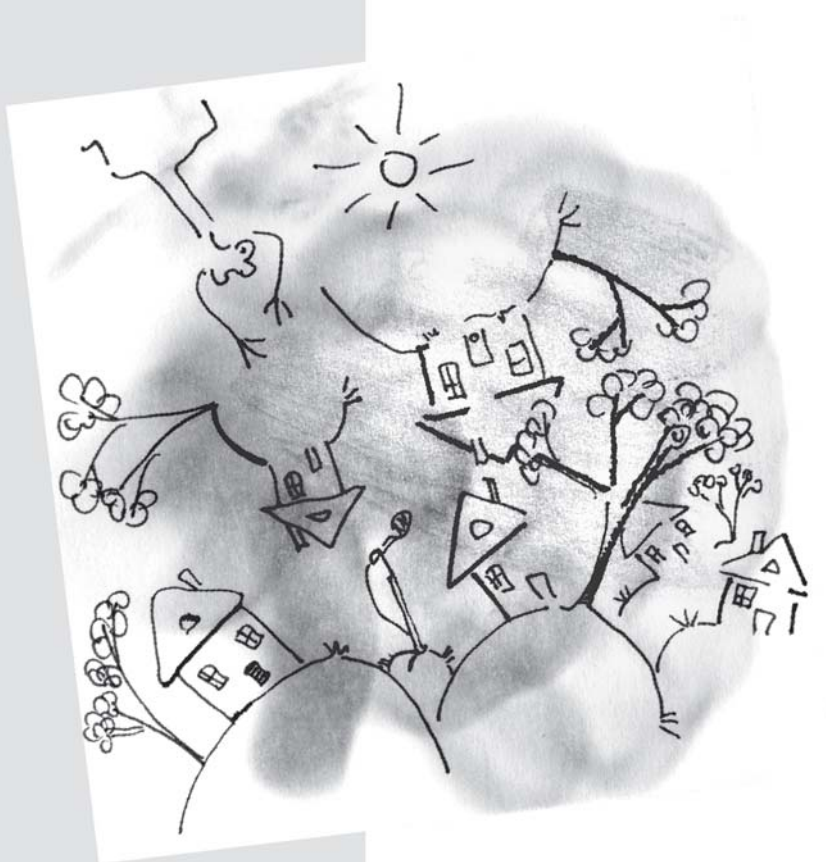

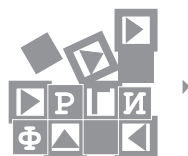
РЕЗУЛТАТИ
ОТ ПИЛОТНАТА ФАЗА
2002-2003

Програма "Живо Наследство"

РЕЗУЛТАТИ ОТ ПИЛОТНАТА ФАЗА 2002-2003

© Фондация „Работилница за граждански инициативи”, София 2004 год.

Над изданието работиха:

Гергана Дженкова, Галя Николова, Красимира Величкова, Илияна Николова, Вера Дакова

С ъ р ъ р ж а н и е

I. Въведение	5
II. Да ти стане интересно да живееш тук	11
III. Защо го правя? Защото е за Дорково	21
IV. Господ ги е струпал на едно място, ние трябва само да ги разработим като хората.....	31
V. Да отпразнуваш успеха.....	41
Копривлен – „От една искричка тръгна, даже от пепелта.“	43
Дъбница – „На майтап почнахме, на инат го направихме“	46
Плетена – „Човецината сближаваше хората“	49
Гърмен – „Като вярваш, че това, което правиш има смисъл, имаш сили да издържиш“ ..	52
VI. Изводи	63

I

Въведение

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО

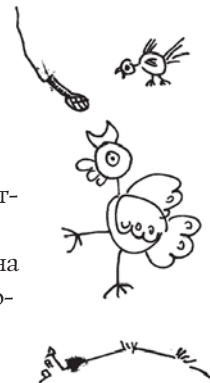
Фондация „Крал Бодуен“ (Белгия) има дълга традиция в подкрепата на инициативи, свързани с културното наследство както в Белгия, така и в Европейския съюз. През 1999 г. фондацията осъществява изследване на потребностите и бъдещите възможности за подобни инициативи в Източна Европа. Изследването води до следните основни заключения:

- *културно-историческото наследство трябва да се пре-дефинира като ресурс:* повечето правителства смятат, че инвестициите им в културно-историческото наследство нямат конкретна възвращаемост. Културно-историческото наследство трябва да се възприема като фонд или опорен стълб на ресурси, които са жизненоважни както за натрупване на приходи, така и за развитието;
- *трябва да се създадат механизми за финансиране, които не зависят единствено от средствата в обществения сектор:* като се има предвид процеса на приватизация, трябва да се намерят подходящи начини за набиране на средства от частния сектор и отчасти от местни групи, чиято основна грижа е опазването на културно-историческото наследство;
- *трябва да се пре-дефинират профилът и ролята на специалистите:* в страните от Източна Европа на специалистите по културно-историческото наследство все още се гледа като на технически експерти. Специалистите по културно-историческото наследство могат да бъдат също така посредници и технически съветници и трябва

ва да могат да мобилизират местни групи и да служат като свързващо звено по отношение на другите страни в проектите;

- *трябва да се създадат местни групи от пълноправни партньори:* постепенно правителствата да предоставят закупуването, поддръжката и възстановяването на паметниците на културата, като прехвърля подобни задачи на по-долните административни нива;
- *да се признават функцията и знанията на нестопанските организации:* благотворителните и нестопански организации все още не са широко разпространени в Източна Европа. Необходим е принос за тяхното развитие, тъй като те представляват значителни възможности и потенциал;
- *да се осигурява широка обществена подкрепа:* опазването на културно-историческото наследство се финансира във все по-голяма степен от дарения от групи и частни лица. Вследствие на това трябва да се проведе кампания за повишаване на чувствителността на обществеността към каузата, да се представи пред широк кръг хора имиджът на културно-историческото наследство и да се покаже, че то засяга не само потомството ни, но и всеки от нас.

ОТГОВОРЪТ

За да отговори на тези предизвикателствата, фондация „Крал Бодуен“ създава програмата „Живо наследство“, насочена към стимулиране на развитието на проекти, свързани с културно-историческо

наследство в Югоизточна Европа. Специфичното за тази програма е, че тя се гради върху определен брой принципи, които присъстват на всички равнища на изпълнение. Тези принципи са:

Зачитане на местната уникалност – всяко място разполага със свои уникални ресурси, свързани с културно-историческото наследство и най-успешните инициативи за местно развитие разбират и използват тези отлики. Местните проблеми изискват местни решения.

Демонстриране на ползата за местната общност – за да бъдат успешни, проектите трябва да осигуряват местната ангажираност като покажат как те ще донесат полза на местната общност. Програмата „Живо наследство“ признава, че успешното опазване на наследството ще зависи от полезността на предложените решения.

Утвърждаване на местния опит – предпочитат се местните знания и преценка, вместо да се налагат стандарти и решения, които са били подходящи за друго място. Много често решенията на външни експерти се оказват спорни и скъпи, а понякога работата трябва да се върши наново от местно ръководство.

Насърчаване на местните виждания и лидерство – откриването и подкрепата за местния лидер (индивид или група), който да развие местните идеи. Ангажираността е определящият фактор за крайната жизнеспособност на проект на местната общност, свързан с културно-историческото наследство.

Достъпност на управлението – ръководителите

на проекта трябва да бъдат част от общността и да бъдат – те самите и тяхната работа – толкова достъпни, колкото е възможно: както в буквален смисъл (т.е. да се знае къде се работи), така и във отношенията си на зачитане и сътрудничество с всички заинтересовани местни хора.

Установяване на открити и честни партньорства – обединяването на ресурси и сили с другите, прави по-ефективни общите действия, но ако организациите, притежаващи сили и ресурси не са готови на някои отстъпки, те не биха могли да привлекат общността и не могат да изградят честно партньорство.

Създаване на гъвкав подход към развитието – при наличието на силна вътрешна идея, която да дава общата насока на дейността, конкретното изпълнение на задачите трябва да възприеме гъвкав и отзивчив подход за постигане на своите задачи. Гъвкавостта означава търсене и възприемане на най-доброто възможно решение за момента.

Силно доброволно участие – независимо дали се изразява в труд, време или други ресурси, доброволното участие е в сърцевината на проектите за наследство. Желанието на хората да допринесат в качеството си на доброволци не може да се приема за даденост – в основата на добрата ангажираност на общността лежи отношението към доброволството като към професионален акт, заслужаващ уважение.

Стремеж към устойчиво развитие – Устойчивостта, особено икономическата жизнеспособност на проектите, свързани с културно-историческото наследство, е критичен фактор. Външното финансиране, което винаги е временно и несигурно, трябва

да се използва за развитието на онези аспекти, които по-късно ще дадат **възможност за самостоятелно развитие**.

Изграждане на добри контакти с медиите – медиите имат решаващо значение за изграждане на имиджа на проекта и на обществените нагласи към него. Проектите, свързани с наследството, често са добър източник на позитивни човешки разкази и забавни образи и дават възможност за развитието на ползотворни връзки с медиите.

Програма „Живо наследство“ включва следните компоненти:

- Изграждане на работен капацитет:
 - развитието на техниката на „самонаблюдение“ в общността като начин тя сама да определя своите нужди и очаквания и да разработи проект;
 - обучение и техническа помощ – за развитие на местна общност или неправителствени организации (НСО), за разработване и управление на проекти, за откриване, описване и представяне на културно-историческото наследство, за маркетинг и връзки с медиите и др. (с оглед на нуждите).
- Финансираща програма:
 - осигурява се финансиране на убедителни проекти, съответстващи на принципите и критериите на Програмата, като се изисква и определен принос от кандидатстващата местна организация.

➤ Допълваща програма:

- Мониторинг и оценяване на въздействието;
- Комуникация и изграждане на мрежа: централизация и разпространение на информация за предприетите дейности, организиране на срещи, подпомагащи обмяна на позитивни практики и опит, както и създаването на връзки с международни организации, работещи активно в тази сфера.

НАЧАЛОТО

В края на 2000 г., фондация „Крал Боуден“ започва изпълнението на програмата „Живо наследство“ в Македония. Там програмата е насочена към монументални паметници на културно-историческото наследство. Четирите пилотни проекта са свързани с реставрацията и консервацията на различни ценни сгради, както и с намирането на нови и перспективни функции за всички тях в съвременните условия.

Някои ранни ефекти от развиването и изпълнението на тези проекти показват, че тази дейност е неимоверно трудна и усложнена от законодателни, приватизационни и други процеси и напредъкът на една независима програма, каквато е „Живо наследство“, е силно затруднен. Това кара фондацията да потърси друг подход за програмата си в България – местна консултантска група (КРИДА Консултинг) е наета да определи възможните параметри на програмата. Основните препоръки са:

- Програмата трябва да започне с пилотна фаза, по време на която да бъдат успешно адаптирани и приложени към местните условия принципите на „Живо наследство“.
- Програмата трябва да възприеме широка дефиниция на понятието „културно-историческо наследство“ – да позволи на месните хора сами да определят кое е тяхното ценно наследство и под каква форма те искат да го запазят и развиват.
- Програмата трябва да съответства на принципите за развитие на общността – овластяване на местните хора да поемат контрола върху решения и ресурси, които засягат тяхната съдба; уважение към различията в общността; преодоляване на социалната изолация.
- Програмата трябва да бъде насочена към малки и/или изолирани населени места, където съществуват както сериозни потребности, така и някои продуктивни възможности за развитие, основано на наследството.
- Програмата трябва да цели по-скоро социално, отколкото икономическо развитие, тъй като съществуващите икономически проблеми са дотолкова драматични, че не могат да бъдат адресирани чрез подобна програма.

През септември 2001 г. са избрани четири пилотни места в България, които отговарят на следните критерии:

- Географско положение – отдалечени, но с достъпна пътна инфраструктура;
 - Наличие на ценно наследство – в широк смисъл: културно, историческо, природно и др.
 - (Потенциал за) икономическо развитие – възможност разработването на наследството да донесе и икономически резултати.
 - Съществуващи местни лидери и инициативи за развитие.
- Четири пилотни места (с. Иваново, с. Дорково, с. Триград и районът по долината на р. Места) са избрани с цел да предоставят достатъчно широко разнообразие от местни условия, опит, идеи и възможности. Целта на цялата пилотна фаза е да експериментира с различни подходи, за да се установи какви резултати се получават в нашите условия:
- Местен или регионален подход – три от проектите се развиват в отделни населени места, а един е регионален (четири села по долината на р. Места).
 - Културно или природно наследство – три от проектите работят с културно наследство, а един – с природно (Триград).
 - Нови инициативи или надграждане над вече съществуващи такива – три от проектите работят върху нови идеи, а един доразвива вече съществуваща и добре утвърдена дейност (Дорково).

През есента на 2001 г., фондация „Работилница за граждански инициативи“ е избрана за оперативен партньор в изпълнението на програма „Живо наследство“ като финансиращите партньори са фондация „Крал Бодуен“ (Белгия) и фондация „Отворено

общество“ (София). КРИДА Консултинг продължава да представя методологическа помощ по време на пилотната фаза.

Резултатите от четирите пилотни проекта са предмет на настоящото изследване.

II

Да ти стане интересно да живееш тук

ПРОЕКТ „В ТЪРСЕНЕ НА ИЗВОРА“, С. ИВАНОВО

Проектът „В търсене на извора“ се изпълнява в с. Иваново (Русенско) по време на пилотната фаза на програмата „Живо наследство“ (2001-2002 г.). В рамките на проекта се възстановяват, събират и популяризират спомените на местните хора за живота в старото село Иваново, както и за преместването на селото — събитие, което оставя траен отпечатък върху местните хора. Освен това се възстановява изгледът на селото: разположението на улиците, къщите и другите сгради в него (училище, църква, кметство...), след което се изготвя карта на старото селище и се изработва художествено пано.

Сформира се екип от 5 души, който отговаря за реализацията на проекта. Представители на екипа участват в обучения за разработване и управление на проект (които са в рамките на програмата „Живо наследство“), а и екипът, и доброволците по проекта (общо 106 човека) преминават през 24 обучения (лекции) за събиране, систематизиране и каталогизиране на информация, които да подпомогнат успешното реализиране на проекта.

Осъществява се мащабна изследователска и събирателска дейност за възстановяване на историята на преместването на селото: проучват се са наличните материали за историята на старото село в архивите на 6 различни институции (местното читалище, библиотеката, училищата и музея в Русе и др.); издирват се и се събират материали и информация (спомени и разкази — 31 броя, снимки — 56 броя) от местните хора; създава се архив за историята на селото и неговото преместване на ново място, който съдържа общо 99 информационни единици.

При дейностите, свързани с проучването и събирането на информация (провеждане на интервюта, обработване, каталогизиране и др.) участват около 150 човека от местното население.

Информирането на ивановчани, поддържането на интереса им и ангажирането им с дейностите по проекта става чрез провеждането на срещи и издаване на месечен вестник — в. „Извор“ — за работата по проекта (общо 10 броя). Популяризирането на инициативата за възстановяване на „картината“ на старото Иваново се осъществява чрез съдействието на регионалните и националните медии (информация за проекта е огласена чрез 15 електронни и печатни медии).

Проектът се разработва и изпълнява (в продължение на една година) от гражданска група „Ивановски корени“. Общата стойност на бюджета на проекта е 22 988 лева, от които приносът на финансиращата организация е 16 135 лева, а собственият принос на хората от Иваново е 6 853 лева.

Преди повече от 40 години (през 1962 г.) русенското село Иваново е преместено тухла по тухла, камък по камък, на 4 километра от първоначалното му място. Един камион седмици наред пренася нощем домовете на жителите му, които вярват, че се разделят с живота си на това място за добро. Железопътната гара и построеното в района ѝ училище, около които се заражда новото селище, могат да им осигурят връзка със света и образование за децата им. За някои от хората това е единственото правилно решение, за други – незаличима болка от загубата на домовете, съхраняващи историята на техните родове.

Сега с. Иваново е трайно установено. Неговите 1200 жители отдавна са свикнали с шума на влаковете, но хората още помнят как седмица след седмица са се събирали нощем, защото през деня са били на работа, за да пренасят тухлите от къщата на някой от тях от (старото) село на мястото край гарата и да я издигнат наново – със собствените си ръце и с общите си усилия, заради желанието за по-добър живот.

А от старото село днес почти нищо не е останало, за да показва, че в обраслото с храсти и дървета живописно място по поречието на р. Долни Лом, в района на известните днес Ивановски скални църкви, преди години е имало живо селище. Единствен знак за това са останките от една каменна стена от църквата на селото. И спомените на хората.

За да се запазят тези спомени, една група ивановчач-

ни решават да предприемат инициатива, за да не оставят това богатство да изтлее. И разработват проект към програма „Живо наследство“, в рамките на който успяват да „съживят“ старото село чрез разказите на хората, които помнят какво е било, как се е случило „пренасянето“ и как е започнал животът на новото място.

Инициативната група събира около себе си доброволци, заедно се обучават – от „външни“, дошли от Русе специалисти – как да провеждат интервюта, как да ги обработват и архивират, как да проучват историята на селото, как да каталогизират събраната информация – снимки, спомени, материали. Освен това, започват да списват вестник, който да информира и ангажира местните хора – не просто с дейностите по проекта, а със съживяването на историята на старото село. В резултат на събирателската дейност, историята на старото Иваново се обогатява с много нова информация, създава се архив с материали за живота в него, който съдържа както документален, така и снимков материал.

Материалите в този архив стават основата за създаването на достоверна цветна карта на селото, обогатена със снимки и кратки описания, както и на една картина, която местните хора наричат „пано“. И картата, и паното са поставени на видно място – на една от вътрешните стени във фойето на новата сграда на читалището, за да напомнят на млади и стари какво е било селото и да не изчезне историята му със спомените на малкото все още живи очевидци.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБШНОСТТА

Повишено участие

В работата за събиране на материал за историята на старото Иваново са въвлечени над 100 човека – местни хора. Някои от тях участват като информатори, други провеждат интервюта с местните хора или издирват материали в архивите на библиотеки и университети, трети се включват при списването и издаването на вестника, който излиза в 10 броя, или съдействат при изготвянето на картата на старото село... По думите на една от доброволките: *„Цялото село беше пламнало – кой където види, разказваше къде е била неговата къща... Голямо оживление настана.“*

Широка осведоменост и ангажираност

Съществена роля за успешността на ивановската инициатива изиграва вестникът, който излиза в 10 броя в рамките на 10 месеца – докато трае усилената работа. Вестникът се превръща в посредник между хората, участващи пряко в изпълнението на проекта, и другите жители на Иваново. В него се публикува информация за хода на събирателската дейност, както и част от издирените вече материали. Освен това, вестникът се списва като „диалог“: от неговите страници хората от екипа се обръщат към своите съселяни с въпроси и молба за още материали или информация за липсващи „парчета“ в „картината“ на старото село (за имена на хора, местоположение на къщи, за начина, по който е изглеждала

църквата и т.н.). Ролята на вестника, според двама представители на отговорния екип, е *„да съберем информация и да ангажираме мисълта на хората.“* Вестникът се разпространява от доброволци до всяка къща в селото и благодарение на него местните хора се информират какво се случва на всеки етап от проекта, а също така и се включват в издирването и набавянето на материали за историята на старото село. *„Много интересни неща излязоха наяве – и истории, и снимков материал. И продължават да се трупат, дори и след края на проекта.“*

Изработването на картата също провокира много силен интерес сред хората в Иваново, тъй като в продължение на няколко месеца те имат възможност да я обсъждат и да съдействат при определянето на мястото на съответните обекти – къщи, обществени сгради, улици, площади. Както разказва един от доброволците по проекта, пред работния вариант на картата непрекъснато са се трупали хора и има случаи, когато някой от по-възрастните, който си е забравил очилата, да иска от друг, за да може да види и да каже *„къде е била неговата улица“*, за да може крайният вариант на картата да отговаря максимално на истината. Още повече, че тя се разбира от хората като *„живата памет“* за старото Иваново: *„Картата не се прави за един ден, тя трябва да остане за по-дълго, за да помнят хората какво е било.“*

За разлика от картата, паното е нарисувано от „външен“ (от Русе) художник, без да се обсъди широко с местните хора. Първоначалната идея е то да дава визуална представа за начина, по който е изглеждало старото село Иваново (и по този начин да допълва картата). Тази идея не е докрай осъществена, тъй като на паното (което прилича по-скоро на карти-

на) липсват няколко улици и къщи, както и един площад. Паното не е достоверно и от гледна точка на използваните ярки, нехарактерни за времето цвятове. Тези две неща – особено първото – са повод за недоумение и недоволство от страна на местните хора. Един от тях нарича паното „*изопачаване на истината*“ и казва, че, ако то не се махне, спомениът за старото Иваново ще продължи да живее за следващите поколения изопачен.

Придобити нови знания и умения

Осъществяването на ивановската инициатива е свързано с правенето на много неща, които са непривични за местните хора. За да я доведат до успешен завършек, те преминават през няколко обучения и постепенно се научават как да събират и обработват информация, как да списват вестника, а по-младите преоткриват и живота в старото село. Една от доброволките, когато разказва за своите разговори с по-възрастните ивановчани, споделя: „*Отиваме при хората с един въпрос, а получаваме отговор на два-три*“, „*научихме много неща, беше ни интересно.*“

Засилени връзки между поколенията

Докато провеждат интервютата, младите хора преоткриват своите баби и дядовци, успяват да уплътнят връзката си с тях, а чрез тях – и с историята на селото. Това от своя страна засилва чувството им за идентичност и им дава друг начин да гледат към бъдещето. Една от младите доброволки, която интервюира и своя дядо, казва: „*И аз нищо не знаех преди проекта – почти бях прекъснала връзка с Ива-*

ново. Сега толкова неща открих – цяла радост! Започнах да гледам за много неща, за които преди не съм се замисляла, че съществуват.“ Същото момиче в момента е студентка по архитектура и дизайн и след проекта ще посвети дипломната си работа на архитектурата на къщите в старото село Иваново.

Засилени контакти между хората

Съвместната работа и преодолените заедно трудности изграждат нов тип отношение и свързаност между хората, те се опознават повече и започват да гледат един на друг в нова светлина. Дори „пришълците“, т.е. хората, които живеят в Иваново, но не са местни, успяват да се „включват“ в живота на селото чрез работата си по проекта. Както каза отговорничката на екипа: „*Аз съм в Иваново от 9 години, едва сега ме приеха.*“

ТРУДНОСТИТЕ

Проектът „В търсене на извора“, както всяко нещо, което се прави за дълго време и от много хора, е обременен и от трудности.

Хората от екипа разказват, че проектът е започнал по-късно, отколкото са очаквали. Проектът е одобрен и финансиран през април, вместо през февруари, както те са се надявали и планирали. Това създава редица трудности, тъй като регионът е селскостопански и през пролетта и лятото цялото време на хората е плътно заето с полска работа. Много трудно е да убедиш някого да работи

доброволно (без заплащане), след като цял ден е на нивата, грижейки се за „хляба“ на семейството си. Работата по проекта изисква редовни срещи на събирателските екипи. Нужно е да се отдели време, за да се отиде и да се поговори с хората, от които е важно да се получи някаква информация (и които също като теб са уморени и не им е много до такива разговори). Късното стартиране на дейностите по проекта е и една от причините срещите на хората, както и големите събития по проекта (напр. освещаването на камъка от старо Иваново при официалното откриване на картата и паното), да се провеждат във време, което не е удобно за една част от хората. Не всички важни за изпълнението на проекта хора са информирани за тези събирания. Например, най-възрастната информаторка не е поканена на заключителната среща за края на проекта и до момента на нашата среща (през август 2003 г.) не е виждала нито картата, нито паното.

Друго, което затруднява хората от екипа в Иваново, е предизвикателството да работят по голям (с много дейности) и дългосрочен (за една година) проект. Преди проекта „В търсене на извора“ само двама души от екипа имат някакъв опит от работа по краткосрочни проекти. Когато сравняват своя предишен опит с работата им в рамките на програма „Живо наследство“, те споделят, че след като „се хванахме да събираме материали, да издаваме вестници... и действително трябваше да работим с повече хора. И в първия момент се стъписахме. И си казахме: Олеле, какво ни очаква...“ Трудностите идват основно от липсата на предишен опит от подобна обща работа с хората от селото и от несигурността на кого за какво и до колко могат да разчитат. Ползата от опита по проекта тук е, че „сега знаем кой какво може да ти свърши“ (...) „И се научихме да работим в

екип, защото в началото не знаехме какво ще правим, дори не знаехме как ще се съберем. В процес на работа, нещата се избистриха.“

Но все пак усещането, че „много неща (дейности) се вършат, изцяло сме зависими от населението, тежко вървят нещата“ не напуска хората от основния екип. Затова те вземат решение, че ако правят следващ проект, „той ще бъде с малко хора и малко дейности“.

Може би не е без значение и това, че ключовият местен човек и координатор на проекта – Татяна, се оттегля заради сериозни здравословни проблеми и липсва и на проекта, и на екипа през по-голямата част от времето, през което кипи усилената работа.

За усещането, че „тежко вървят нещата“ може би е от значение и това, че няма финално събитие, което да отпразнува успеха (края) на проекта. Организира се една заключителна среща на всички хора, които дават своя принос към общата работа, но тази среща не е с характера на „празник“, който да остави у хората усещането не само за признание, но и за радостно удовлетворение.

УРОЦИТЕ

Най-голямата полза от трудностите е, че могат да ни научат на много неща, когато ги преодоляваме и осмисляме заедно.

По време на работата си по проекта членовете на екипа се убеждават, че, **за да участват хората доброволно, те трябва да имат силна връзка с това, заради което влагат**

време, усилия и труд. Ивановската инициативна група „събира“ историята на старото село, но това старо село всъщност е мястото, където е бил животът на хората, където е минало детството им, където са се случвали радостите и болките им. Когато разказва защо се включва в проекта, връщайки се към времето, когато се е омъжила и към къщата, където преди е живяла, най-възрастната информаторка казва: „*Аз и сега все там се сънувам — в старото село*“. А един от членовете на екипа обобщава така: „*Защото проектът беше ТАКЪВ — става дума за техния живот, за тяхното минало — затова хората се съгласяваха да работят доброволно.*“

Друго важно нещо е „откритието“, че, **за да се придобият качествено нови знания и умения, е нужна работа с нови и непознати практики.** От съществено значение е не само желание-то за успех, но и намирането на начини за реализирането му. Едно от ключовите неща за успеха на ивановци е осъществената „спойка“ между знанията на професионалистите и знанията на местните хора. По думите на хората от екипа: „*Работата по проекта беше предизвикателство за нас — като хора с не-опит: Ще можем ли? Докъде ще стигнем?*“ (...) „*Специалистите (лекторите от Русе) много ни помогнаха. Обучителните семинари за това как се прави интервю, как се обработват материалите, бяха много нужни и полезни. Много ни помогнаха, за да си свършим добре работата.*“

Въвличането на много хора в обща работа наистина е трудно и отнема допълнителни ресурси (и време, и енергия), но се отплаща. **Признанието е най-голямата награда.** Както казва помощник-ръководителят на проекта: „*Много важна*

за екипа беше оценката на другите — хората ме срещат по улицата и ми казват: Много работа свършихте!“

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ВЪНШНИЯ НАБЛЮДАТЕЛ

Зачитане на местната уникалност

Преместването на село Иваново, на неговите къщи и жители е онзи факт в историята му, който прави както селото, така и опитът на местните хора уникален.

По-трудното е да се намери начин, по който да се „съживи“ тази уникалност и да се даде на света. Това хората от Иваново успяват да постигнат не само с инициативата за събиране на тази история, която преди проекта е жива едва ли не само в разказите на хората, но и с огласяването ѝ във вестника и в другите — регионални и национални медии, а също така и с представянето ѝ чрез картата и паното.

Полза за местната общност

Придобиването на самочувствие, че човек може да се справи с трудностите и с новите неща, пред които се изправя, е един от белезите на овластяването, което е съществено за развитието на местните общности.

Хората от Иваново — и екипа, и доброволците, придобиват много нови знания и умения: как се правят интервюта, как се събира и обработва информация,

как се прави вестник, как се прави табло, как се работи в екип, как се разработва и управлява проект. По думите на помощник-ръководителя на проекта: „Издигна се самочувствието на екипа.“ Тя самата придобива нова за нея увереност, че ще може да разработи самостоятелно следващ проект и дори има идея за такъв, който да е свързан с работата на читалището.

Проектът допринася както за съхраняване историята на селото, така и за „свързване“ на местните хора от различни поколения, а чрез тези две неща – и за укрепване на местната идентичност. Хората се опознават по нов начин – чрез признаването на ценността на всеки един от тях за общността. Това допринася и за създаването на мрежа от социални връзки от друг характер: не само като свързаност на хората, защото обитават едно и също географско пространство, а и защото имат общи „корени“ и обща сила за работа и успех. Това подпомага и уплътняването на връзките между различните поколения, и укрепването на идентичността на местните хора и, разбира се, е елемент от натрупването на социален капитал, който прави тази общност по-богата, ценяща собствените си ресурси и работеща за тяхното развитие. Както казва помощник-ръководителят на проекта: „Старите си възстановиха спомените, а на младите им стана интересно...“

Зачитане на местния опит и местното лидерство

В рамките на проекта „В търсене на извора“ са привлечени специалисти от университета в Русе, които да обучат мест-

ните хора (как се прави интервю, как и какво да се пита, за да се получи нужната информация, как после да се съхранява и архивира, за да бъде използвана не само за целите на проекта), както и да подпомогнат осъществяването на тяхната идея на практика. „Специалистите“, както местните хора ги наричат, са хора-извън-Иваново, идващи от другаде. Те са специалистите по методологията и техниките, но истинските специалисти се оказват старите жители на Иваново – те са, които знаят повече, защото техният прави историята на селото, дава „корени“ на младото поколение ивановчани.

Широко доброволно участие

Привличането на 150 доброволци, работещи по проекта е безспорен успех за екипа от Иваново (при планирани едва 57). Тези хора се включват на различни етапи от работата по проекта и техният труд допринася за това цялата инициатива да успее. По-важното е, че хората разпознават реалните резултати от проекта като свое дело, което ще бъде от полза за бъдещите поколения. Въвличането на хората при вземането на решения, осигуряването на възможности за широко участие на местната общност, включително и като съавтори (например, при изработването на картата на старото село) изиграва съществена роля за тяхното удовлетворение от свършената работа и е също знак за общностното развитие.

Устойчиво развитие

Предизвиканият интерес към дейностите по проекта е траен – хората от екипа споделят,

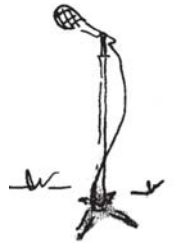
че и след края на проекта продължават да събират материали и истории. Това е един от знаците на устойчивост – когато и след изтичането на срока на проекта, хората продължават да са ангажирани с него, както и да се опитват да търсят начини за бъдещо приложение на резултатите от проекта (издаване на история, търсене на нови възможности за привличане на туристи и др.).

Хората, работили по проекта казват, че за тях той не приключва, нищо че на практика договорът, както и финансирането, са изтекли. *„Оттук нататък трябва да помислим как да използваме събраните материали, какво ще правим с тях? Имаме идея да издадем история на селото, да заснежем обичаи. Също така искаме да създадем Форум, който да регистрираме като сдружение на занаятчици и майстори. Трябва да се оживи туристическият поток, да се възстанови инфраструктурата на старото Иваново, повече туристи да идват и да има какво да видят тук.“* Хората говорят и за икономическата полза от вече направеното по проекта: *„Повече групи започват да посещават селото, за да видят паното и картата. Има по 2-3 посещения дневно от външни хора, които са заинтересовани от развитие на туризма.“*

Важно е, че хората променят нагласите си в позитивна посока и започват да гледат към бъдещето, да търсят нови възможности за развитие, които да допринесат за икономическото оживяване на района на базата на наследството, събудено за нов живот.

СПИСЪК НА ИНТЕРВЮИРАНИТЕ ЗА ЦЕЛИТЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО ЛИЦА:

1. Иванка Крумова – секретар-библиотекар на читалището, помощник-ръководител на проекта
2. Радка Данева – член на координационския екип, директор „Специализирана администрация“ към Община Иваново
3. Мая Николова – координатор на екипа за реализация на проекта
4. Петя Панайотова – студентка, доброволка, участва в списването на вестника и в събирането на информация и материали
5. Тихомир Димов – доброволец
6. Пејка Симеонова – дъщерята на най-възрастната информаторка
7. Доџа Георгиева – най-възрастната информаторка
8. Тодор Петров – екскурзовод към скалните манастири
9. Тонка и Дянко Дянкови – жители на Иваново

III

Защо го правя? Защото е за Дорково.

ПРОЕКТ „РАЗВИТИЕ, УТВЪРЖДАВАНЕ И ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ ДЕЙНОСТТА НА
МЕЖДУНАРОДЕН ФЕСТИВАЛ ЗА АВТЕНТИЧЕН ФОЛКЛОР – ДОРКОВО“, С. ДОРКОВО

Проектът „Развитие, утвърждаване и популяризиране дейността на Международен фестивал за автентичен фолклор — Дорково“ се изпълнява така, че да надгражда върху вече съществуващо голямо събитие от местен характер. Това събитие е фестивалът за автентичен фолклор, който се провежда в с. Дорково от 1996 г. като национален, а от 1999 г. прераства и в международен.

Чрез популяризиране и повишаване на качеството на фестивала, проектът допринася за развитието на местната общност на основата на съществуващата културна традиция.

Качеството на фестивала се повишава с привличането на професионален гайдарджия от Пазарджикия фолклорен ансамбъл, който обучава един от музикантите от Дорковския ансамбъл „Овчарска песен“; привличат се 3-ма нови музиканти-самодейци, както и 15 нови човека за участие в ансамбъла; закупуват се нови музикални инструменти (гайда, 4 тамбури, 1 тѳпан и 2 гайдурници), и 30 нови костюми (носи) за изпълнителите от детския ансамбъл, 5 мъжки народни носии, качествена озвучителна техника (миши пулт с 12 канала, колони, микрофони), както и необходима за работата на организаторите компютърна техника (компютър, принтер, скенер). Провежда се обучение на 11 души от екипа по проекта в компютърна грамотност, които после участват при изготвянето на различни рекламни материали за фестивала. Сформира се екип и се привличат специалисти (един музикант и един хореограф), които организират нов — детски фестивал, в който взимат участие 9 групи от различни краища на страната. Дорковската детска група е от 30 човека. В международния фестивал на „големите“ участват общо 35 групи, от които 5 чуждестранни — от Гърция, Унгария, Мексико, Пуерто Рико и Сърбия.

Популяризирането на фестивала е осъществено чрез съдействието на 10 национални и регионални медии, както и чрез изготвянето и разпространението на плакати и трансперанти.

Проектът е с продължителност една година и е на обща стойност 27 390 лева, като приносът на финансиращата организация е 16 940 лева, а собственият принос на хората от Дорково е 10 450 лева. Организацията, заела се с осъществяването на проекта, е читалище „Св. Св. Кирил и Методий“.

За хората, които пристигат в Дорково (обикновено с някой от редовните автобуси от Велинград), на пръв поглед селото по нищо не се различава от останалите сравнително големи и поддържани български села. Но местните хора знаят, че тяхната уникалност не се открива с „първия поглед“. Онова, което ги прави различни и горди, че живеят тук, може да се види веднъж в годината – през август, когато се провежда техният, Дорковският международен фестивал за автентичен фолклор.

Всичко започва през 1996 г., когато бившият председател на читалището – Ангел, се завръща в Дорково след 25 години живот и работа в Стара Загора. „Връщайки се тук, исках да дам нещо на това село – моето родно място. И всеки трябва да се чувства задължен да даде нещо на родното си място.“ Тогава той предлага на още няколко човека да направят фестивал за автентични народни песни и танци. Реакцията на другите едва ли е изненадваща: „Бай Ангеле – казали те, - ти си луд, хората нямат хляб да ядат, ти фестивал искаш да правиш.“ Онова, което спасява идеята от помръкване, е решеността на бай Ангел да не се отказва: „Вие оставете на мен, само помагайте, че сам човек нищо не може да направи...“ И така започва. И... „Нямате си на представа как всичко пламна...“ продължава да си спомня и да разказва бай Ангел...

Така се слага началото на фестивала в Дорково, който с всяка следваща година се разраства, за да започнат – през 1999 г. – да му гостуват и чуждестранни групи. Сега местните хора се хвалят с фестивала, а един от тях не скрива собствената си гордост: „Ние бяхме единствените, а предполагам, че и сега няма село, което да е организирано международен фестивал.“

Този фестивал е най-важното събитие в живота на Дорково („Най-най-голямото преживяване за дорковци, всички хора си обличат старите нови дрехи...“), затова е естествено проектът им по програма „Живо наследство“ да е съсредоточен около него. За местните хора е важно фестивалът да продължава да се провежда, и то да се провежда на добро ниво – с по-високо качество, което да осигури и привличането на повече посетители, а оттам и устойчивостта на фестивала. Затова те канят специалисти, които да подпомогнат доброто представяне на дорковския ансамбъл „Овчарска песен“. Привличат нови хора в ансамбъла, закупуват озвучителна и компютърна техника, инструменти и носии за музикантите и изпълнителите от ансамбъла, изработва се интернет страница, която да представя фестивала и във виртуалното пространство, въвежда се нов регламент (с конкурсен характер на изявиите на различните групи). Организира се обучение по компютърна грамотност за хора, които да се ангажират с изработването на плакатите и програмите, обновяват репертоара на ансамбъла... И не на последно място – създава се детски фестивал, за който хората от екипа чистосърдечно си признават, че първоначално го измислят, за да разнообразят проекта. Когато се връщат назад, участниците си дават сметка, че детският фестивал им е донесъл както много уроци, така и много радости.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБШНОСТТА

Полза за местните хора

Съществуването на фестивала и редовното му ежегодно провеждане дават свое-

то отражение върху живота на с. Дорково. Както дорковци разказват: *„Хората се отварят, стават дружелюбни, посрещат гости...“* и още: *„Селото се запали — хората казват: дай да приберем картофите, че за фестивала да сме свободни. Взеха да си почистват пред къщите... Селото се мобилизира.“* Активизирането на селото е свързано и с това, че хората виждат ползата за Дорково и за тях самите от провеждането на фестивала. Факт е, че много гости посещават Дорково, голяма част от тях остават да нощуват и се хранят в местните къщи или се хранят в тях (срещу заплащане, разбира се, а това е приход за много семейства в дните на фестивала). И не на последно място — поддържа се външният облик на селото, неговата представителност „за пред гостите“, а местните хора завързват много нови познания, не само „професионални“ (между самодейните състави), но и лични. От фестивала започват много приятелства и Дорково се „отваря“ към света. Както каза една от участничките в ансамбъл „Овчарска песен“, която още е ученичка и е била водещ на фестивала: *„Фестивалът ни дава възможност да видим нещо друго, не само това, което познаваме от България“*.

Наред с гостите от Мексико, Пуерто Рико, Унгария, Гърция и Сърбия, фестивалът е бязан от едно особено присъствие: група англичанки са специални гости. Те идват по покана на сестри Бисерови, които специално ги подготвят за сцената. Англичанките изпълняват народни песни на прекрасен български, което е невероятен жест към българската публика и към домакините на фестивала и хората още говорят с грейнали лица за това, показват снимки, коментират...

Местната публика също се „развива“. Хората разказват как в началото на фестивала (през 1996 г.) никои

не е аплодирал изпълнителите... Но това се променя — дорковци започват да усвояват „етикета на добрата публика“ и да показват радостта си от различните изпълнения. Може би е от значение и това, че най-ентузиазирани обикновено са хората, които са ангажирани в подготвянето, или провеждането на събитието.

Усвояване на нови знания и умения

Нещата, които носят радост на хората от Дорково, са възможностите за обучения, привлечените хора, както и „материалният израз“ на промяната, т.е. начинът, по който закупената техника е дала отражение върху качеството на фестивала.

Повишаването на нивото на фестивала за дорковци означава повече радости и повече приходи... Затова за тях е важно да работят и да се усъвършенстват, за да се представят все по-добре. Едни от тях усвояват знания за разработване и управление на проекти, други придобиват компютърна грамотност, която могат да използват за подготовка на рекламните материали за събитието. Общо 11 човека от селото вече са в състояние да се справят с подобна задача. Дорковци са доволни, защото вече не се налага да прибегват до услугите на външни хора, могат да се справят сами. Развиват се и музикалните умения на хората, които участват във фестивала като изпълнители. Човек от ансамбъла се заема с предизвикателството да се научи да свири на един от най-трудните народни инструменти — гайдата. За негов учител специално е поканен професионален гайдарджия от Пазарджик, който малко по-малко го въвежда в тайните на музикалното изкуство. „Заразата“ на самодееца се разпространява и между останалите — ансамбълът попълва своите редици с нови 15 души.

Приемственост на фолклорната традиция, повишаване на самочувствието на местните хора

В същото време са наети хора, които да се погрижат детския ансамбъл да е на ниво – 1 хореограф и 1 музикант в продължение на една година провеждат репетиции с децата. А на тях им е интересно – 30 деца се включват в детския ансамбъл и два пъти седмично репетират, за да получат после заслужената си награда. Когато разказват за представянето си по време на детския фестивал, три от децата говорят за това как „всички ни ръкопляскаха, запознахме се с деца от другаде, много интересно беше“. Освен интересно е и трудно. Децата много се притесняват преди да излязат на сцената. Но сега – почти половин година след първото провеждане на детския фестивал, те са още по-решени да продължат. Дори успяват да увлекат и родителите си със своята любов към танците: „Сега децата са много запалени... Родителите поемат такса, за да може да се плаща на хореограф и да продължава детския ансамбъл“, разказва една от организаторките (която е учителка по литература в Дорково и от 4 години изработва сценариите за протичането на „големия“ фестивал). Дорковци вече мислят и за бъдещето на детския фестивал: „За да продължи да съществува детският фестивал, трябва да го свържем с големия празник, за да можем да набираме пари и за двата“ (споделя секретарят на местното читалище).

„Детският фестивал даде възможност за изява на децата, които покрай големия фестивал са най-пренебрегнати“ – така преценява ролята на фестивала една от участничките в организаторския екип. Самият детски фестивал е организиран от новосформиран екип от хора, които са привлечени към работата по проекта.

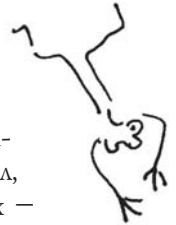
Осигуряване на устойчивост

Една от големите радости на местните хора е закупената техника и ползите, които тя носи – както озвучителната, която „се чува в цялото село“, така и компютърната, с която се оборудва читалището. Лицето на озвучителя на фестивала светва докато говори: „Най-радостното е, че вече имаме озвучителна техника. Сега поемаме озвучаването на всички местни мероприятия.“ А за секретаря на читалището все още изглежда невероятно това, което се случва: „Проектът донесе придобивки на читалището, имаме компютър, принтер, скенер, камера, облекла... (за ансамбъла). Издигна се имиджът на читалището. Да го бяхме мечтали, нямаше да се сбъдне.“

ТРУДНОСТИТЕ

Трудностите при организирането на събитието от мащаб на международен фестивал, в който вземат участие 35 състава (от тях – 5 чуждестранни), обикновено са свързани с неприсътигаци или закъсняващи групи, с проблеми с настаняването или с реда, по който се излиза на сцена. Но за хора с опит, каквито са дорковци, това са „бели кахъри“: „Работим с доста хора, дори да има спънки, веднага овладяваме ситуацията“, споделя една от организаторките.

Затрудненията са по-скоро свързани с новите неща, които решават да правят. Не особено удачна се оказва, например, идеята да въведат конкурсен елемент при представянето на групите – с експертно жури и награден фонд за най-добрите. Макар че хората все още са двузначно настроени към тази идея:

„Като има жури, съставите се поразсърдиха, но пък нивото стана по-високо“, споделя секретарят на читалището.

Другата трудност идва по линия на детския фестивал. С неговото организиране се заемат хора, които нямат опит с подготовката на подобни събития. Отговорник на екипа е новият библиотекар към читалището, която сподели, че за първа година се занимава с организационна работа. Без доброто сработване на тях им е трудно да вземат решения. Например трудно решават на коя дата да бъде фестивала (който в крайна сметка се провежда на 25 май, въпреки несъгласието на част от хората, които смятат, че празникът ще се размие ако е в деня след 24 май). Освен това липсата на опит довежда и до други недоразумения: „Опитахме да сложим символична такса — 50 стотинки... и хората не дойдоха, а и нямаше достатъчно разгласа — бяхме сложили няколко плаката из селото, и по-малко хора се ангажираха с детския фестивал“, описва ситуацията, в която се озовават организаторите и секретарят на читалището. Проблемът не е в нежеланието на хората да дойдат, а в липсата на достатъчно информация. През погледа на външен човек, гост на фестивала — нещата изглеждат така: „Детският фестивал имаше платен вход, а закъсняха с откриването с 1 час... Парите от входната такса са били за децата, но никой не го обясни на хората, нямаше прозрачност.“ Липсата на достатъчно информация, която да бъде навреме поднесена на хората от публиката, причинява някои затруднения, но все пак в детския фестивал вземат участие 9 групи от цялата страна, децата остават доволни, че имат възможност за изява и „си стана един истински празник“ (както споделя една от участничките в него).

Доста трудности възникват в хода на самия проект и на хората им коства усилия да се справят с тях, защото неколkokратно повтарят: „вие (от Работилницата) трябваше да сте по-близо, да следите проекта — това така да го направите, ако нещо не можем да го направим — да седнем заедно да го изумуваме...“ Може би на хората от Дорково им трябва още малко време, за да осмислят преживяванията си и да осъзнаят, че нещата, които човек сам направи и изводите, до които сам достига, макар и трудни, са най-ценните, както за един човек, така и за общност от хора.

УРОЦИТЕ

Сравнявайки детския и „големия“ фестивал, дорковци вече вярват, че **за да се получи едно нещо добре, то трябва да бъде подготвено както трябва** (например, да има по-добра разгласа, за да може да стигне до хората, за които е предназначено, да има повече прозрачност при вземането на решения и представянето пред „публиката“, по-добра съгласуваност между хората, нагърбили се с организацията, да има по-добър контакт с публиката - когато се случи гаф (закъснение), да не се оставят хората в неведение, а да се коментира...).

Другият урок е, че когато един екип се захваща с нещо голямо, е добре да има подкрепата на хора с повече опит, защото **колкото повече хора с опит са на страната на каузата, толкова повече успех може да се произведе**. Не е нужно хората да „откриват топлата вода“, след като друг вече я е открил. Още повече, че организаторите на „големия“ фестивал споделят, че „от година на година се научаваме за всяко нещо как да го правим по-добре“ и

това научаване би могло да допринесе ползи и да се сподели сред цялата местна общност.

Освен това е важно да се цени (а не само да се оценява) ентузиазмът на хората, които участват в самодейни групи.

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ВЪНШНИЯ НАБЛЮДАТЕЛ

Това, което прави случаят на Дорково специфичен, е фактът, че процесите на развитие на общността реално се задвижват преди същинското начало на проекта през 2002 г. Защото фестивалът, който е в центъра на дейностите по проекта, има своята няколкогодишна история и вече дава своето отражение върху живота на местните хора.

Зачитане на местната уникалност

Фестивалът е нещото, което местните хора определят като „визитната картичка“ на Дорково. За местните хора той е повод за гордост, самоуважение (и мъничко ревност). Както каза неговият „основател“: *„Как няма да се гордеем като нашето село се е наело да прави нещо, да запази българската култура!“* И още: *„Мечтата ни е да остане единствен международен фестивал за автентичен фолклор в България“*. Затова за фестивала „ги е грижа“ и затова той е в основата на техния проект по програма „Живо наследство“. И най-важното – фестивалът е двигателят за процесите на развитие на Дорково, за натрупване на социален капитал в местната общност.

Полза за местната общност

Най-очевидната полза за местната общност е материалната – закупената компютърна и озвучителна техника, както и закупените музикални инструменти. Техниката дава на местните хора спокойствието, че фестивалът, както и останалите събития от местен характер ще могат да се провеждат и да имат високо качество (от техническа гледна точка). От друга страна техниката съдейства за повишаване имиджа на фестивала, както и за самочувствието на местните хора, че имат фестивал „на световно ниво“.

Много са и нематериалните ползи от осъществяването на проекта по програма „Живо наследство“ в Дорково. „Съкровищницата“ на нематериалните ресурси се обогатява с нови контакти, повече знания, умения и опит, по-силни връзки и идентификация на младите хора с тяхното родно място, включването на нови хора в ансамбъла, разпространение на информация за фестивала на Дорково в интернет и т.н.

Организаторите на фестивала успяват да осъществят контакти с организатори на други международни фестивали (в Пловдив и Варна) и чрез тях разширяват чуждестранното присъствие в Дорково (свързват се с две нови групи – от Мексико и от Пуерто Рико). Това, разбира се, съчетано със съвременната техника, има и икономическо измерение, защото колкото повече гости има на фестивала, и колкото по-високо е неговото качество, толкова повече приходи ще има за Дорково и за местните хора.

Чрез участието си в различни обучения (както за разработване и управление на проект, така и по компютърна грамотност), хората от Дорково придобиват

биват нови знания и умения, които намират приложение и при подготовката, и при провеждането на различните събития покрай фестивала.

Съществена работа е свършена и за въвличане на децата в живота на общността и за осигуряване на приемственост между поколенията по отношение на местното фолклорно богатство. По думите на координатора на проекта: *„Най-ценното от всичко е, че се създаде детски състав, който ще продължи традицията. Децата се научиха на много неща, заобичаха народните танци.“*

Зачитане на местния опит и местното лидерство

Основното ядро хора, които се занимават с реализацията на проекта по програма „Живо наследство“, имат опита и сработването от предишните години. А наличието на добре работещ екип е от съществено значение за успешната реализация на всеки проект. *„Ние сме хора, които се познаваме, разказва координаторът на проекта, и вече четири години работим по следните принципи: всеки отговаря за различни неща; има една основна група „отговорници“, около 10 човека, които са запознати с всичко, което става — всеки от тях поддържа връзка с 5-6 човека... и така работата ни върви.“*

Важно е, че хората, които се припознават от дорковци като местни лидери, се ангажират много с работата по проекта и по ежегодното провеждане на фестивала. Защото с добри лидери, всичко изглежда възможно, те могат да направят чудеса за мо-

тивирането на хората. Както казва една от организаторките на фестивала, обяснявайки кое изиграва най-значителна роля в трудните моменти и за увличането на по-скептичните хора: *„Като видиш с какъв огън тръгват и не можеш да останеш пасивен и равнодушен!“*

Много важна лидерска роля е тази на бай Ангел — инициаторът на фестивала. Сигурно е голямо изпитание за един възрастен човек, който е създал нещо, вече да не е в състояние да се справя и да се налага да отстъпи на младите. По думите на една от доброволките по проекта, бай Ангел първо се отчаял, затворил се в себе си, разсърдил се, въобще не се включвал в работата. След това малко по-малко го преживява и започнва да помага. Местните хора го ценят като създател и много го уважават.

Изграждане на добри контакти с медиите

Медиите са отворени към съдействие за популяризирането на фестивала. Всъщност те са поредният ключов фактор за успеха. Защото едно събитие, независимо от големината му, може да остане както абсолютно незабелязано, така и да влезе „в ушите на всички“. Фестивалът в Дорково се радва на интереса на медиите, а чрез тях — и на интереса на хората от цяла България. Особено активни са местните кабелни телевизии и преса, но към тях се присъединяват и националните. Тодор Маџанов (който е от основния екип по проекта) дава редица интервюта по радиото, Иваниџа Котулов — също. Много добрата разгласа за международния фестивал е от съществено значение за неговия безспорен успех. Докато в случая с детския фестивал, липсата на целенасочено популяризиране

на събитието, липсата на информация, която да бъде подготвена и подадена, за да излезе в медиите, дава сериозно отражение върху интереса към фестивала (който в противен случай би могъл да се превърне в „събитие“ за медиите...).

Устойчиво развитие

Хората от Дорково имат постижения по отношение на устойчивостта на фестивала, както и на неговото развитие и разрастване.

Широко доброволно участие

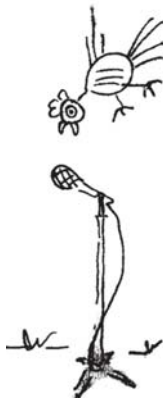
Големите събития от местен характер трудно се случват без широкото участие на много хора. При всички случаи обаче, важна е мотивацията, която зарежда човека с енергия да работи и да се справя с предизвикателствата на момента. В Дорково само преките отговорници за проекта и специалистите (професионалните музиканти и хореографът) работят срещу заплащане. Останалите около 50 човека, които се грижат за подготовката на сцената, почистването, приготвянето на плакатите и всичко друго, свързано с провеждането на двата фестивала, както и самите участници в ансамблите, са доброволци. Въпреки това при реализирането на проекта по програма „Живо наследство“ в Дорково участието не е много широко. Доброволно - да, но не широко, тъй като „основните действащи лица“ не са положили усилия да въвлечат достатъчно хора. А за да дадат хората доброволно труда си, той трябва да бъде и поискан, и зачетен. Това се дължи до голяма степен на лидерите и на инициативното ядро около тях, които са капацитетни, млади, амбициозни и може би това ги кара да смятат, че могат сами или с малко хора да правят чудеса.

Както местните хора не веднъж споделят – да се организира международен фестивал не е лека задача. Тя може би е дори невъзможна, ако не се ползва с подкрепата на Общината. От няколко години вече фестивалът е включен в общинския бюджет. Търсят се и други възможности за осигуряване на средства за фестивала – както частни спонсори, така и финансираня по различни проекти. Хората вече имат и солиден материален ресурс, който да подсили провеждането на фестивала, както и на други местни събития, свързани с озвучаване или работа на компютър. Има и обучени хора, които да се погрижат за това. Местните хора вече осъзнават икономическата полза, свързана с провеждането на фестивала. Сега голямото предизвикателство пред дорковци е дали ще успеят да поддържат и детския фестивал – защото заявена готовност за това има, въпросът е дали ще се намерят необходимите ресурси и дали ще се осигури някаква възвръщаемост, така че местните хора да имат не само желание да го организират, но и финансов интерес.

Има и друг важен въпрос, свързан с устойчивостта – това е оттеглянето на Иваница Котулов от кметския пост (а, както той сам сподели, вероятно и от Дорково), който основно се занимава с набирането на финансовите ресурси за фестивала. В случай, че той наистина напусне селото, хората и фестивалът на Дорково ще бъдат изправени пред изпитанието да се справят без кмета. Може би желанието да продължат, както и опитът, който имат, ще им помогнат да се справят.

**СПИСЪК НА ИНТЕРВЮИРАНИТЕ
ЗА ЦЕЛИТЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО
ЛИЦА:**

1. Станислава Котулова – координатор на проекта
2. Бай Ангел – бивш председател на читалището, един от основателите на фестивала
3. Севдалина – ученичка, участник в ансамбъл „Овчарска песен“
4. Ясена Бозева – студентка, водач на групи
5. Албена – студентка, водач на групи
6. Иванка Банова – учителка по изобразително изкуство, организатор на изложбата по време на детския фестивал
7. Румяна – сценарист на фестивала, учител по български език и литература

8. Аспарух Попов – специалист по озвучителна и осветителна техника
9. Димка Лучкова – секретар на читалището
10. Ели Арнаудова – библиотекар към читалището, организатор на детския фестивал
11. Рила Попова – преводач и водач на групи от 1999 г.
12. Албена Георгиева – фолклорист, ст.н.с. към Института по фолклор към БАН
13. Валя – участничка в детския фестивал
14. Сашо – участник в детския фестивал
15. Румяна – участничка в детския фестивал
16. Иваница Котулов – кмет на Дорково (към момента на провеждане на интервюто – август 2003 г.)
17. Вили Маџанова – доброволка към проекта

IV

Господ ти е струпал на едно
място, Ние трябва само да
ти разработим като
хората...

ПРОЕКТ „НЕОЛИТНО ЖИЛИЩЕ „ХАРАМИЙСКА ПЕЩЕРА“ С. ТРИГРАД

Проектът „Енеолитно жилище „Харамийска пещера“ е насочен към съхраняването на природното и историческо наследство в района на с. Триград (700 души). Конкретните дейности са свързани с обезопасяване на пътеките, водещи до входа и изхода на пещерата, изграждане на заслон за туристи в нейното подножие, изработка на композиция, онагледяваща живота през епохата на енеолита и информиране на посетителите за нейната уникалност.

Като резултат от проекта стръмният подстѣп към пещерата е укрепен със стѣпала и парапети. На мястото, където са открити следи от обитаване, са поставени мъжка и женска фигури от фибростѣкло, пресъздаващи сцена от ежедневието на древните хора. Изработени са карта-табела, указателни табели и брошура, които популяризират историческата и туристическа стойност на природния обект. Неговото официално откриване, с курбан за здраве и берекет по местен обичай, съвпада с провеждането на Триградския фест, който от 2003 година има амбицията да стане традиционно известен като „Орфически мистерии“.

Ефектът от проекта е свързан с увеличения интерес към района от страна на туристи и бизнес компании, които избират забележителностите около Триград за място за редица фирмени мероприятия. За периода на приключване на проекта, лято 2003, е отчетен нараснал брой посетители на Харамийска пещера — над 700 души са получили своите сертификати за харамии.

Продължителността на проекта е 1 година, с бюджет 24 449 лв. от които 7 334 лв. — собствен принос (приносът на финансиращата организация е 17 115 лева). Реализиран е от местната коалиция „Триград — 2002“, обединяваща усилията на младата фондация „Триград“ и Пещерен клуб „Силивряк“. В изпълнението на дейностите участие вземат 11 души.

Триград е малко село, с преобладаващо мюсюлманско население, в граничната зона между България и Гърция. Пътят до него е тесен и разбит, но изключително живописен, защото селото, стъпено между планинските възвишения, като че ли има естествени крепостни стени — огромни скални образувания, ту застрашаващо надвиснали над самия път, ту възвишаващи се толкова високо, че на пътниците им е трудно да ги обхванат с поглед през прозореца. Ако човек не разполага с личен транспорт, пътуването до Триград може да се окаже истинско изпитание на приключенския дух. Тук мобилните телефони нямат обхват, малко са нещата, които напомнят, че е началото на 21 век, но пък тишината и спокойствието са в таква изобилие, че всеки ще повярва, че времето наистина може да спира.

В района на Триград има 5 природни забележителности и 2 резервата, досегът, с които оставя обикновения турист в захлас пред силата и богатството на природата. Непосредствено пред входа на селото се намират две от най-известните пещери, които привличат различни типове туристи — Дяволското гърло, страховита, но облагородена и Харамийска — труднодостъпна, примамваща търсачите на силни усещания. Преди години, когато граничният режим е бил в сила, тези пещери са били последната точка на свободен достъп. Дългогодишната изолираност на селото се отразява неимоверно на неговото развитие и същевременно го прави притегателна точка за всички, които търсят връзката с природата.

„Посещението“ на Харамийската пещера е истинско приключение. Нейният вход се намира на около 30 метра височина и изкачването става посредством алпинистко оборудване и помощта на двама водачи-пещерници. След почивка в преддверието на пещерата,

следва „поход“ из нейните дебри. За дръзналите да покорят тази природна забележителност това означава провиране пълзешком из тесен проход, бавно напредване в непрогледен мрак, спускане с въже от близо петдесет метрова височина към изхода и изкачване по дълъг сипей, който отвежда при дневната светлина, в прегръдката на гората. Понамръзналите смелчащи продължават по обратния път към селото, който е колкото изпитание, толкова и награда за положените усилия. Напредва се бавно, поради стръмните пътеки и множеството свличащи се малки камъни, но удоволствието от гледката на неописуемо красивите и величествени скали на Триград надвива умората и създава усещане за гордост и победа. Справилите се с предизвикателството стават харамии и получават специална грамота от своите водачи.

Много са българските и чужди туристи, посетили Харамийска напоследък. Малцина от тях обаче знаят, че тя е приютявала хора още през времето на енеолита, преди 4000 години. При археологически разкопки там са открити множество глинени съдове и сечива от този период, съхранявани в Смолянския музей. Следи от обитаване са намерени в преддверието и едва ли биха били забелязани, ако на туристите не се обърне специално внимание. Поради тази причина местни жители решават да повишат интереса към пещерата, пресъздавайки сцена от миналото и да увеличат нейната посещаемост чрез обезопасяване на пътеките.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБШНОСТТА

Икономически ползи за селото от туристическия поток

За Триград туризмът е добър начин част от неговите жители да си осигурят допълнителни средства. По-предприемчивите осъзнават, че природното богатство на района е ценен ресурс, който трябва да бъде развиван, за да носи приходи. *„Няма друга алтернатива за Триград. Тук има пет природни забележителности, два резервата. Господ ги е стругал на едно място, ние трябва само да ги разработим като хората.“* – разпалено заявява председателят на Пещерен клуб „Силивряк“. Въпреки че на този етап не са много хората, които толкова убедено вярват в това, все пак се забелязва тенденция домовете на местните да се отварят за туристи. Построяват се няколко семейни хотелчета, а при по-голям наплив, някои се престрашават да дадат квартира. Проект „Енеолитно жилище „Харамийска пещера“ е стъпка към „ограмотяването“ на хората за ползите, които могат да имат от туризма. В неговата реализация постоянно участие, като инициативно ядро, вземат пет души и още приблизително толкова се включват като изпълнители.

Пряката полза от него обаче засяга предимно пещерния клуб, който има лиценз за упражняване на туристическа дейност в Триград, и самите туристи. Приходите от стопанисването на Дяволското гърло и Харамийска са за клуба, а за пещерняците, обслужващи маршрута, е голямо облекчение обезопасяването на пътеките. *„Слава богу, досега не сме имали нито един инцидент, но като дойде чужденецът*

и види какво е състоянието на пътя, с какви въжета трябва да катери, цъка неодобрително с език.“ – продължава ръководителят на пещерния клуб. Туристите, особено тези, които остават да лагеруват на палатки в подножието на Харамийска, също са доволни от облагородяването на мястото и изграждането на заслон с камина, който да ги приюти в лошо време. На някои от тях им допада и композицията в пещерата, която връща посетителя назад в миналото.

Повишени знания за миналото на района

Двете фигури, представляващи мъж и жена в оскъдно облекло, изненадващо много приличат на съвременни хора. Това е първоначалното недоумение на туристите, когато ги видят. Участниците в проекта обаче са категорични, че грешка няма. Множеството консултации в Природонаучния музей в София и Историческия музей в Смолян показват, че хората от енеолита по нищо не се различават от днешния човек на външен вид. *„Те не са били диви, а съвсем разумни и нормални като нас. Дори са правили съдове от глина. Разбрах, че е заблуда да мислим, че са били диваци.“* – казва един от представителите на фондация „Триград“, пряк участник в проекта. Неговите знания за предците и техния бит се обогатяват след проучвателната дейност, а за жителите на селото „срещата“ с енеолитните хора е събитие. Желаящите имат възможност да ги видят преди експонирането им, тъй като почти никой от местните по принцип не посещава пещерата. Някои от възрастните жени навели глави, засрамени от голотата им, друга възкликнала: *„Че дайте им едно одеало да не замръзнат!“*, неразбрайки, че всъщност хората пред нея не са поредните ексцентрични туристи, а нови-

те обитатели на Харамийска. „В продължение на една седмица се говореше само за тях, какво е това чудо. Някои одобряваха, други — не.“ — разказва представителят на местната НПО.

Повишен интерес към дейност-препитание за района

Последствие от работата по проекта е активирането на пещерняческата общност в Триград. Покрай реализацията на проекта тя успява да привлече и нови съмишленици. Четири 15-16 годишни момчета от селото полагат доброволен труд в строителната работа и вземат решение да се присъединят към редиците на професионалистите. Привлича ги предизвикателството и бъдещето на тази дейност в района. „Това е най-радостното — че има млади, които ще поемат щафетата, че гилдията се разраства и може да си го позволи, защото никой не е вечен.“ — коментира местна жителка със семеен бизнес. Напролет клубът ще изпрати юношите на специално, напълно безплатно обучение.

ТРУДНОСТИТЕ

В Триград участниците по проекта срещат множество трудности. Част от тях се дължат на неопитността и различните им гледни точки, други — на изолираността на селото, трети — на самото естество на работата.

Реализацията на проекта стартира със закъснение, защото се оказва невъзможно да се отдели време за работа в периода на най-интензивен туристически поток — лятото. Всички са ангажирани с обслужва-

нето на двете атракции — Дяволското гърло и Харамийска. Това не позволява да се участва и достатъчно пълноценно в проведените от ФРГИ съпътстващи проекта обучения.

Напрежение се появява във взаимоотношенията между членовете на коалицията, подаде проекта — младата фондация „Триград“ и клуб „Силивряк“. Няколко месеца след старта председателят на фондацията се отказва от поста си, за да се посвети на личния си бизнес. Липсата на добър лидер се оказва сериозно изпитание за членовете на местната НПО, пред които стои отговорната задача да партнират в един нелек за изпълнение проект. „Липсва ни рутинна за работа, опитност“ — коментира един от тях. Това се отразява на координацията и стиковането на усилията на партньорите, което допълнително забавя работата.

Оказва се, че поради недостатъчното добро познаване на естеството на предстоящата благоустроителна дейност, не е направено и добро планиране на количеството материали, както и на технологията на укрепването на пътеките. Налага се планираната суха зидария на стъпалата към Харамийска да бъде заменена с изграждането им от дървен материал, който е по-устойчив и по-подходящ за целта и от гледна точка на запазване на естествения пейзаж. Недостигът на средства за закупуване на материалите за заслона води до пререзход в размер на 2 200 лв, който е поет от пещерния клуб. Всичко това оставя в участниците усещането, че реализацията на проекта е могла да протече по-спокойно и гладко, ако водещата роля е принадлежала на пещерния клуб, не толкова на местната НПО — „Много е важно човекът, който се заема с това, да е вътре в нещата, да му е мило, да има интерес — само тогава не-

щата могат да вървят" – споделя един от преките наблюдатели на хода на проекта.

Самият труд по изграждането на пътеките е изключително тежък. Всички необходими материали се пренасят на ръка. По-голямата част от работата може да се свърши само от алпинисти, които владеят необходимите техники. По тази причина се оказва почти невъзможно да бъдат привлечени доброволци.

Не особено конструктивни са и разговорите с археоложката, която прави проучванията на Харамийска. Въпреки, че отдавна се е отказала от работата си там, тя не пожелава да предостави откритията си за пещерата, които биха обогатили проекта. Въпросът за авторските права значително ограничава инициаторите да съберат максимално изчерпателна информация за живота на хората в местната пещера. Понеже пещерата е и природозащитен обект, дейностите се реализират наистина бавно, тъй като са необходими специални разрешения.

Най-голямото напрежение обаче идва от разминаването в позициите на ръководителите на проекта и двамата водачи, отговарящи за групите, които посещават Харамийска. Спорът касае поставянето на човешките фигури. За Севдалин и Коцето, ръководителите на проекта от страна на партниращите организации, решението е „абсолютно новаторско“. Направените проучвания в интернет сайтовете на големи европейски музеи, посветени на възстановяването на праисторическия бит, показват, че е налице тенденция експонатите да „напускат“ музейните сгради и да се излагат в естествените обекти, където ефектът би бил по-въздействащ. Новаторско е и защото у нас Харамийска е първият туристически обект, който предлага подобна атракция – пресъзда-

ване на сцена от отдавна отминала епоха. Материалът, фибростъкло, е нетрадиционен, специално съобразен с условията на висока влажност в пещерата и позволяващ експонатите да се запазят за поне сто години. За Емо и Велко, пещерняците, които обслужват маршрута, нещата стоят по различен начин. Поставянето на композицията, според тях, „*комерсиализира пещерата*“. Интерес към нея проявяват любителите на силни усещания, които избират да прекарат деня си в досег с дивата природа и предизвиквайки себе си. Подобно преживяване им позволява да „*си фантазират сами за това, което е било, а не наготово да ползват вижданията за енеолитните хора на някой друг*“. Пещерата е интересна, именно защото е необлагородена. Считат, че мястото на композицията е в достъпната за масови посещения Дяволско гърло. Дяволското гърло, обаче, поради характера си, никога не е била обитавана от хора и поместването на фигурите там би било неубедително. „*Истината е някъде по средата*“ – споделя представителят на „Триград“. За съжаление, невъзможността да се намери консенсус по темата кара Велко да се откаже от работата си като водач.

Според ръководителите на проекта малка част от посетителите не одобряват нововъведението. За тях е притеснителен фактът, че водачите настройват негативно туристите, именно поради личните си убеждения („*наричат пренебрежително фигурите кукли*“). „*А когато човек поеме по такъв маршрут, той се доверява изцяло на водача си, неговото мнение започва да му влияе и той по-друг начин възприема нещата*“ – коментира председателят на Пещерния клуб. Разбира се, това е така. Остава открит въпросът какво е направено или не е направено, за да се избере решение, удовлетворяващо всички заинтересовани. Отговорът на този въпрос остава не-

известен, поради видимото нежелание на страните да го коментират в дълбочина. Това, което е ясно, че неразрешеният конфликт на интереси има своите отсрочени негативни ефекти – напускането на член на общността, който от години е свързан с пещерата, недоумението за промяната от страна на верните на Триград туристи, които посещават мястото от години, неудовлетвореността, на пряко въвлечените в конфликта.

В хода на проекта участниците в него не срещат подкрепа от местната власт – „Искахме работници от кмета – нищо. Подкрепата беше само на думи“.

Затруднени са и от невъзможността да поддържат чести контакти с ФРГИ, особено в моментите, които изглеждат критични за успешната реализация на замисъла.

УРОЦИТЕ

За хората от фондация „Триград“ проектът по „Живо наследство“ не е първи. Той е много близък по същността си до предишния проект, с който са били ангажирани. Въпреки това, затрудненията са налице, а тяхното обяснение е една от поуките, които си водят ентузиастите – „Всяко нещо си иска добър лидер“. Дори, когато хората са неопитни, но лидерът има ясното разбиране за нещата, се постигат резултатите. „И другото нещо е работата в екип, иначе не става. Трябва да има разпределение на задачи, да тече информация и да има търпение“.

Да се обясни, да се информират хората се оказва също толкова важно, колкото и да се знае каква е

целта. „Не си свършихме достатъчно добре работата, не разяснихме на хората, така че да се ангажират младите.“ – разсъждава за проекта председателят на НПО. „Имаше много трудности, но всеки се учи в крачка.“ Неговата лична гордост е, „че се научих да си обосновавам мнението“.

„Мисля, че успяхме“ – споделя председателят на Пещерния клуб, опитвайки се да гледа нещата в перспектива и за туристическата полза. За човека, който се е посветил на превръщането на района в притегателна дестинация, това е само една от първите стъпки. „Сега е стихийно. Нещата, които правим за в бъдеще трябва да бъдат организирани, сериозни“. По тази причина в Триград вече се мисли как да се създаде традиционен фест, който да привлича допълнително посетители. „Хората трудно поемат нови неща, не са ходили, не са видяли, само туризмът може да ги разчути.“

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ВЪНШНИЯ НАБЛЮДАТЕЛ

Проект „Енеолитно жилище „Харамийска пещера“ се отличава от останалите пилотни проекти по програма „Живо наследство“ със спецификата си на единствен проект, насочен към съхраняване на природното наследство и със същността си на реализиращ предимно благоустроителни дейности за сметка на стимулиране процесите на общностно въвлечане и развитие. От такава гледна точка той е интересен като пример за постигане на „отсрочени“ във времето ползи за общността и поставя на вниманието на нейните лидери въпроса как тези ползи да бъдат „преведени“ на езика на местните хора, та-

ка че те да съумеят да се възползват от тях, както и да се осигури тяхната заинтересованост от поддръжка на обекта. Особен интерес за изследователя в случая „Триград“ представлява проявяването на принципите, свързани с ползата за местната общност – лидерството и достъпността на управление и иновативността при интерпретиране на наследството.

Полза за местната общност

При разработването на проекта инициаторите се опитват да покрият широк кръг от интереси и да постигнат максимален брой ползи за общността: от най-видимата – гарантиране на приходи чрез увеличен туристически поток, до по-периферни по отношение на проекта, но също значими за общността – повишаване на екологичното съзнание на местните жители, повишаване качеството на предлаганите хотелиерски услуги и т.н. Въпреки добрите намерения резултатът от проекта да ползва колкото се може повече хора, в крайна сметка удовлетвореният интерес е частен. Това, най-вероятно, е и основната причина за слабата подкрепа на местните за стартиралата инициатива.

Най-лесно отличимите ползи от реализацията на проекта са за пещерния клуб „Силивряк“, който стопанисва обекта Харамийска. Приходите от посещенията са добро перо в бюджета, което позволява осъвременяване на екипировката на неговите членове, обучения на новопостъпили, разработване на нови туристически, по-високо заплатени атракции (например, преминаването с лодки в долната част на Дяволско гърло).

Ползи се очаква да има и за занимаващите си с хо-

телиерство в селото, въпреки че болшинството от посетителите не остават да пренощуват в Триград. Тези, които изберат да прекарат уикенд, а за чуждестранни групи – и повече дни, формират основната част от доходите на хората през летния период. С популяризирането на Харамийска тези местни „предприемачи“ имат основания да се надяват, че бизнесът им ще бъде стимулиран. „Като се увеличи потока ще има за всички – магазини, хотели, клуба. Всичко се прави, за да остане туризмът още един ден.“ – казва председателят на Пещерния клуб. На този етап обаче, повечето групи ограничават престоя си до района на Дяволското гърло и Харамийска, без да влизат в самото село, като по този начин реално не оказват влияние върху печалбите на местния бизнес.

Причина за слабата подкрепа на проекта е и невъзможността на този етап туризмът да бъде разпознат от всички като печеливша алтернатива. Изостаналостта на хората по отношение на информация, липсата на финансови възможности и цялостната пасивност е сериозна бариера за какъвто и да е напредък. Болшинството от местните водят изключително затворен живот, разчитайки единствено на социални помощи. При такова ниво на развитие на общността, предварителната работа по „ограмотяване“ на хората за бъдещи перспективи на развитие, техните плюсове и минуси, изглежда е основата на всяка една промяна, касаеща живота им. Подобна разяснителна работа не се случва преди самото начало на проекта. Сега, когато облагородяването на пещерата е факт, необходимостта от нея обаче продължава, защото постигнатото се нуждае от грижи. Пред лидерите на общността продължава да стои задачата да провокират местните да видят Харамийска като свой ресурс и да съхранят и поддържат постигнатото.

Важен е и фактът, че се оказва много трудно да се осигури доброволно участие на тези, които са се включили в дейността. Тежкия физически труд е важен фактор. Липсата на достатъчно добър контакт с общността и разяснение за ползите от проекта обаче натежават в по-голяма степен – те имат своя негативен ефект, както върху хода на дейността, така и върху интереса на местните по повод официалното откриване на обекта.

Зачитане на местния опит и местното лидерство и достъпност на управлението

Проектът по програма „Живо наследство“ се основава на предишния опит на фондация „Триград“ в реализацията на благоустроителна дейност в района на Ягодинска пещера. Придобитата опитност в известна степен им помага, в друга – пречи, тъй като някои от дейностите (укрепване на пътеката и изграждане на стъпала) се оказва, че не могат да бъдат повторени под същата форма, поради спецификата на терените. Именно знанието за това извежда в лидерска позиция в хода на проекта председателя на клуб „Силивряк“. Поради експертността си, личните си качества и ръководната си позиция в пещерния клуб – най-силно заинтересованата страна – той успява да се справи като лидер в нелеката ситуация.

Управлението на проекта обаче е недостатъчно широко споделено от страна на ръководителите с останалите участници. Неизяснен остава въпросът дали и в каква степен водачите на групи са били въввлечени във вземането на решение за облагородяване на Харамийска. Тяхната подкрепа на идеята в случая е изключително важна, не само за-

щото са пряко заинтересовани като членове на клуба, а и защото именно те са хората, които поддържат най-тесен контакт с туристите, за които е предназначена атракцията. Незачитането на подобно различие в гледните точки и най-вече невъзможността да се намери взаимноудовлетворителен вариант, води до напускането на един от водачите. Полезността на постигнатото не оправдава „жертви“ в лицето на членове на общността или влошаването на отношенията и връзките помежду им.

Обобщената картина на управленския капацитет показва, че инициативната група е била поставена в условията на голямо изпитание на личните качества и умения – коалиционна отговорност, изпълнение на задачите при смяна на лидерството, несъгласия по ключови въпроси, трудност при стиковане на усилията. В ситуацията на трайно напрежение и конфликт между различните заинтересовани страни отношенията между партньорите от Коалиция „Триград - 2002“, между тях и водачите на групи са оставени на своя естествен ход от страна на ФРГИ. Така е зачетен местният лидерски потенциал за справяне.

Иновативност при интерпретация на наследството

В идеята за проекта „Енеолитно жилище Харамийска пещера“ могат да бъдат открити иновативност и предпоставки за гъвкавост в подхода към наследството. Решението за композицията в пещерата, базирано на чужд културен опит, безспорно е новаторска идея. Един от спорните въпроси се отнася до естетическата стойност на самите фигури. Изработката се поверява на специално избран художествен екип, но резултатът от

усилията им се възприема със задръжки. Това, което в подобни трудни ситуации на избор може да улесни вземането на решение за краен вариант на продукта, възложен на външни изпълнители, е съгласуването на мненията на преки и косвени участници по проекта преди окончателното решение. В такива ситуации може би повече от всякога важи поговорката „Две глави мислят по-добре от една“.

Значимостта на Харамийска като обект, съчетаващ природна и архитектурна забележителност, позволява използването му за основа и на други дейности, свързани с развиването на местното наследство. Формите могат да бъдат различни – позволяващи включването на хора от всякакви възрастови групи, особено деца и юноши, както и участието на неизкушени от пещерничеството като хоби или професия. Подобна перспектива би била едно от новите предизвикателства пред лидерите, които желаят да компенсират пропуските на досегашния опит и да работят за активното включване на повече членове в живота на общността.

Идеята за развитие на природната и историческа забележителност Харамийска пещера е основното достойнство на проекта на триградчани. Нарастналият туристически поток безспорно съдейства за постигането на устойчиви резултати по проекта чрез финансовите приходи от входа за пещерата. Устойчивостта обаче има свое измерение и в загрижеността на местните жители към Харамийска като към обект, който има стойност и за самите тях. За да се постигне такава устойчивост, хората, които вярват в идеята, ще трябва да продължат да работят по нея – без средства и крайни срокове. Това ще бъде нелеката задача – събуждането за живот на едно от най-изолираните родопски селища.

ИНТЕРВЮИРАНИ ЗА ЦЕЛИТЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО ЛИЦА:

1. Костадин Хаджийски
2. Детелина Хаджийска
3. Севдалин Белиров
4. Ивайло Асенов, финансов консултант
към бизнес-център Девин
5. Велко – пещерник

V

Да отпразнуваш успеха...

ПРОЕКТ „НОВ ЖИВОТ ЗА СТАРАТА ТРАДИЦИЯ В ДОЛИНАТА НА МЕСТА“

„Нов живот за старата традиция в долината на Места“ е единственият регионален проект по програма „Живо наследство“. Обхваща четири села от три отделни общини: с. Гърмен (1774 души население) и с. Дъбница — община Гърмен (около 1800-2000 души), с. Плетена (2200 души) — община Сатовча, с. Копривлен (1700 души) — община Хаджидимово. Подаден е от името на читалище „Искра“, с. Гърмен. Проектът се ръководи от регионален координатор и отговорници за всяко от селата.

Деятелностите по проекта водят до реализиране на мащабно проучване на фолклорни традиции на територията на включените селища. В Гърмен интервюираните жители са 31, в Дъбница — 32, Копривлен — 25 и Плетена — 14. Събраните материали са групирани в три раздела — „История на селото“, „Фолклор“ и „Обредност“. На базата на събраните теренни материали се обновяват репертоарите на самодейните групи и се поставят нови спектакли. Закупени са музикални инструменти — 2 тамбури и 1 кавал; изработени са над 10 тџпана. Изработват се 35 носии за самодейците. Създават се своеобразни клубове по интереси, различни за отделните места:

- с. Дъбница — работилница за производство на тџпани
- с. Копривлен — работилница за изработка на фолклорни облекла
- с. Гърмен — възстановяване на театралната трупа към читалището

Проектът има продължителност 1 година и бюджет 51 485 лева. В него се включват над 200 самодейци и участници в теренните проучвания. Привличат се професионалисти - хореографи, фолклористи, архивисти и музиканти, които да подпомагат хората в тяхната инициатива. Във финалния етап се изнасят четири концерта — по един във всяко от селата. На сцената излизат общо 149 изпълнители — 58 от с.Гърмен, 23 от Плетена, 47 от Копривлен, 21 от Дъбница. Публиката на отделните концерти и в 4-те села надминава 300 човека (за всяко село). Издаден е сборен компакт диск (тираж 1000 броя) и касета „Нашенски песни“ (тираж 1000 броя), с изпълнения на ансамблите, както и книга със събраните и дешифрирани материали „Миналото през погледа на нашенци“ (тираж 1000 броя).

Работата по време на проекта се отразява от местни и национални медии — БНТ, БТВ, Радио Благоевград, Радио „Нет“, телевизия „СКАТ“, Сп. Тема, в-к Струма и др.

Общата стойност на бюджета на проекта е 75 299 лева, от които приносът на финансиращата организация е 51 485 лева (изразходвани 49 716,80 лева, върнати 1 768,24), а собственият принос на хората от четирите села е 23 814 лева.

В живописната област по поречието на р. Места се намират три средноголеми села – Гърмен, Копривлен и Дъбница. Малко по-отдалечено от тях, високо горе в пазвите на планината е с. Плетена. Всяко от тях има своя история и пулс, а заедно – дават облика на един етнически и културно богат регион.

Общинският център Гърмен е населен от българи-християни и малка група роми-християни. Дъбница е населена с турци, българи-християни и роми-мюсюлмани. В Плетена живеят само българи-мюсюлмани, а в Копривлен – българи, преселници от Беломорието от времето на Балканската война. Преплитането на различните религиозни и културни традиции създават специфична атмосфера на многообразност. Нещо повече, понякога част от ритуалите биват зачитани и практикувани така както и собствените – в една земя с множество светилища и лековити места, земя, съхраняваща от най-древни времена историята на местни племена и римски завоеватели, на българи, роми и турци, на християни и мюсюлмани.

КОПРИВЛЕН – “ОТ ЕДНА ИСКРИЧКА ТРЪГНА, ДАЖЕ ОТ ПЕПЕЛТА”

Първото нещо, което прави впечатление на минаващия през селото, е широкият площад, градинките, кашпите с цветя – все неща, които говорят, че за Копривлен се полагат грижи като за важно средище в региона. И наистина, преди време селото е било общински център, с много добре развита културна самодейност, спортна активност, образование. Днес общинският център е другаде, но не от това най-много ги боли копривленци.

Преди десетина години от читалището на селото са откраднати фолклорните костюми, което на практика означава преустановяване на сценичните им изяви – „*беше голям удар и за самодейците, и за хората. Това се отрази много лошо на самочувствието ни*“, казва организаторът на проекта за Копривлен.

Участието в програма „Живо наследство“ им дава възможност да си възстановят костюмите, да съберат и архивират специфични предания, вярвания, песни на българите, населявали 18 различни села в Серско и Драмско. Дава им възможност да обновят програмата на копривленския самодеен фолклорен ансамбъл. И те се залавят със задачата.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБШНОСТТА

Висока мотивация и въвлеченост

В събирателската дейност в селото участие вземат 13 души – учители, ученици, работници, читалищни дейци. Интервюират се 25 местни жители, чиито спомени, все още живи и емоционални, влизат в архива на читалището. Подновяват се заниманията на възрастните самодейки, които от години са забравили радостта на сценичното изпълнение – „*като дойде време и ей твѝ почва да ми тупка сърцето, зарязвам всичко и бягам там*“, казва една от тях.

С особен ентузиазъм копривленци се залавят да си направят нови костюми. В изработването на костюмите участват 25 души. Местният организатор по проекта, шивачка по професия, изнася по-голямата

тежест от работата по създаването на моделите, кроенето, шиенето. *„Не ми тежеше, в къщи го правех, след работа. Дъщеря ми и тя се включи да помага“*. В приготвянето на костюмите не остава назад и най-възрастната самодейка от трупата, 83 годишната баба Ташка, която е една от малкото жени в селото, които могат да тъкат. На собствения ѝ стан се раждат 17 престилки, сукмани, пояси.

Нови знания, умения и изяви

Доброволците преминават през специалното обучение за събиране на фолклор, обработка и архивиране. Обучението и след това практическото изпълнение на задачата създава у тях умения за работа с такъв тип информация.

Част от младите, които се включват при изработването на костюмите, се научават да везат. От стана на баба Ташка те поемат тъканите в свои ръце и ги украсяват с характерните гайтани и шевици.

Под ръководството на професионален хореограф и диригент се обновява и обогатява програмата на танцовата и певческа група – разучават много нови песни, а вместо добре познатия, често представян на сцена, сватбен обред, те разработват възстановка на Гергьовден по копривленски. Отначало върви по-трудно, но *„после като го видяха, почнаха да се хвалят и да се фукат“* – спомня си с усмивка диригентът на състава.

Засилени връзки между поколенията

В ансамбъла на Копривлен се включват нови членове - млади момичета, за които преживяването да се

готвиш за сцена и да се връщаш назад в миналото чрез фолклора на предците е ново и необичайно. Първоначално те не успяват да се отнесат към задачата със същото усърдие като по-възрастните жени, но малко по малко техният ентузиазъм започва да ги увлича. Сред жените от самодейната група има представителки на три поколения от едно семейство – баба, майка и дъщеря – *„и трите такива гласове“*.

Признание от общността за постигнатото

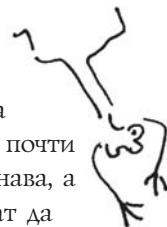
Резултатът от усиления труд се вижда в момента, когато изпълнителите излизат на сцената с новите празнични одежди – *„и като изгряха на сцената с тия прекрасни костюми, да ти е драго да ги гледаш“*, споделя един от външните експерти – консултант по проекта.

Самодейците не са излизали на сцена от десет години. *„Ние дори не вярвахме, че ще съберем публика – изчакахме, позакъсняхме малко и салона като се напълни...после ечеше „Още! Още!“*. След концерта местните хора плачат от радост и гордост.

Думите на организатора на проекта *„От искричката стана огън“* като че ли най-точно описват преживяванията, които имат участниците в проекта и пламъка, който успяват да предадат и на своята публика.

Т Р У Д Н О С Т И Т Е

Всичко изглежда трудно, когато се прави за първи път – *„Нямахме опит“* – споделят почти всички. Проектът стартира, времето си минава, а самодейците все още нямат програма, искат да

правят нещата, с които са си свикнали. Докато не се намесва решително регионалният координатор и им дава идеята за Гергьовден. *„Измислянето не е за всеки. Хората имаха желание да направят нещо, но не знаеха как“* — коментира експерт, който остава наблюдател на дейностите по проекта през цялото време. *„И само след две седмици имаха грандиозна програма. Бабите сами започнаха да критикуват ръководителите си за нейното качество.“*

Много се забавят с дешифрирането на събрания фолклорен материал. В читалището няма компютър, използват два частни.

Най-усилените репетиции вървят през зимата, в студеното, неотоплено читалище, но хората издържат. Носят одеала, за да покрият стените за по-добро звучене, когато идва времето за записите.

На спокойното протичане на проекта влияние оказват, разбира се, и отношенията с местната власт. В Копривлен има известен антагонизъм между читалището, кметството и общината — не толкова поради неодобрение на инициативата, колкото поради политически пристрастия и междуличностни отношения, които не могат да бъдат пренебрегнати, дори когато става въпрос за доброто на селото. Може би, защото хората наред с всеотдайността, не са лишени от суетност, гордост и амбиция.

Понякога самодейните ангажименти се отразяват и на семейните отношения. Една от жените споделя: *„Моят се сърдеше къде съм тръгнала, кравата няма кой да издои. Аз му викам: „Ядене нали имаш? В понеделник, сряда и петък ще я доши ти, в останалите дни — аз. След това се радваше, че съм на сцената.“*

Трудно е и с младите, които първоначално не поглеждат много сериозно на участието си. *„Тръбваше Георги (регионалният координатор) да им каже, че то си е за тях, не за него, че на тях ще им е неудобно като се изложат, и нещата тръгнаха по друг начин, започнаха да се стараят“* — спомня си един от фолклористите-експерти.

Но като че ли най-голямото напрежение (*“до последния момент стояхме на тръни ще успеят ли“*) се свързва с ушиването на самите костюми. Когато колата с участниците вече тръгва за първия концерт, Вангелия, майстор-шивачката, дошива последните неща, уморена и изнервена, че някои от младите жени не успяват с дребни неща да се справят сами, а чакат на нея. При изпълнението на голям проект има и такива моменти — когато умората и напрежението надделяват над спокойния тон. Случва се и в Копривлен.

УРОЦИТЕ

„Никой не вярваше, че ще успеем. Без трудности не може, но една работа хванал ли си я, ще я караш до края“ — коментира отговорничката по проекта. Друг от състава допълва, че не само упоритост е нужна, но и желание — *„каквато и да е работа, ти ако не я приемеш със сърце, то няма да ти върви“*.

Най-силен е ефектът за хората, които са пряко включени в реализацията на проекта. Обръщайки се назад да погледнат изминатия път, откриват, че, участвайки в проекта, *„хората без да искат се облагородяват“*.

Голямо е за тях и откритието, че в ситуацията на

липса на средства за развитието на културни инициативи, дейностите по проекти са възможност животът в селото да не замира. „С такива фондации има хляб, държавата е бедна и на читалището не се отпускат пари, а така възстановихме костюмите“ – споделя диригентът.

„Опознахме се“ – допълва местният организатор, „Станахме приятели, като семейство. Приятелството между хората от различните села може би е най-ценното нещо“.

Не по-малко ценно е, че въпреки различните мнения за проекта, политическата ориентация и начин на живот, някои от копривленци разбират, че в селото има такива, които по думите на местния свещеник, се опитват „да оставят нещо добро“, а „Копривлен заслужава“.

ДЪБНИЦА - "НА МАЙТАП ПОЧНАХМЕ, НА ИНАТ ГО НАПРАВИХМЕ"

Дъбница е тихо турско село, съществуващо от векове, а българите се установяват там като преселници от Беломорието. Там съществува традицията да се изработват тъпани, които местните използват както при хора и веселия, така и като обреден инструмент - с него мюсюлманите известяват часа, оставащ до изгрев слънце по време на Байрям. Технологията за правене на тъпани може да бъде изгубена, тъй като в селото тъпани не са изработвани от 50 години, а тези, които се използват, са стари, прокъсани и лепени с тиксо.

Всичко изглежда оставено назад в миналото, докато не се появява възможността за участие по програма „Живо наследство“ и идеята на един млад човек да се научат да ги правят сами.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ОБШНОСТТА

Новаторство и упоритост

Група мъже се захващат да реализират идеята, която изглежда смела и рискована, защото никой от тях няма опит в обработката на кожи, сушенето и огъването на дървен материал, изрисуването на инструменти. А и в селото не живее майстор, който би могъл да им помогне. Ентузиазмът им обаче ги увлича и те поемат предизвикателството да бъдат откриватели, експериментатори, хора, търсещи да разберат и да научат. Последващите месеци са изпълнени с множество опити да предразположат тъпанджия от съседно село да сподели тънкостите на занаята си. Следва труд до полунощ, неудачи и ново начало. Малко по малко нещата потръгват – „Сега и аз като чукна на дъската, дървото ми говори“, казва секретарят на читалището и отговорник на проекта за Дъбница.

Висока мотивация и постоянство

В началото обаче, 15 души си блъскат главите – „да видиш как трудностите сближават хората“ – продължава да разказва той.

Скептици в началото, разбира се, има много. С вре-

мето започват да се навъртат все по-често около ентузиастите и ако бъде пропусната вечер или две без работа, ги подпитват кога ще се събират отново. „Жените ни и те само за тъпаните говорят. Всички с това живеехме. Започнахме да се шегуваме, че сме групата на тъпанарите...“

Публичност и подкрепа

Заниманието им се разчува, стават „медийни звезди“. Но това, което повече сгрива хората от Дъбница, е подкрепата, която получават, както от кмета, който им предоставя помещение за работа, така и от непознати хора, впечатлени от усилията им. „Приятел на баща ми разбрал какво правим и му казал: „Синът ти за какво учеше, а сега виж какво работи. Аз кози имам, кожата ще му дам тъпани да прави“ — споделя гордо инициаторът на идеята.

Нови знания и умения

Нещата, които се случват не са просто забавление за младите мъже. Принудени да си изкарват прехраната сезонно в Гърция, те виждат в правенето на тъпани възможност да усвоят и нов занаят, който да им даде постоянно занимание в родното място.

Доброволците в събирателската дейност също се научават да правят съвсем нови за тях неща. Особено трудни се оказват обработката и дешифрирането на събрания материал, за които е необходим компютър. Получават го като дарение и 5 човека от селото, които до тогава никога не са използвали такава техника, се научават да работят с него. За някои от тях това е повече, отколкото въобще са си представяли.

Връзка между поколенията

Старите хора първоначално се срамуват да разказват пред доброволците. Някои от тях се страхуват от диктофоните, но в крайна сметка надделява удовлетворението, че младите идват да ги питат за миналото, че има на кого да предадат историите си. Една от доброволките казва: „Хората бяха учудени, но започнаха да разказват с мерак“. „Младите успяха да им отворят душите“ — допъва директорът на училището.

Положителна промяна в индивидуален и общностен план

Самодейците подготвят и сценична програма с изпълнения на ансамбъла. Специфичните за селото изпълнения, мъжки вокали и зурни, разплакват публиката. Един от участниците в проекта разкрива задкулисни тайни: „Тошо, от певците, напускайки сцената, гледам го светнал, гори, дума не може да каже. Питам го: „Откога почна да ти прави впечатление, че жени плачат в публиката?“, а той ми вика: „Как няма, като го виждам за първи път.“

„Ние се запалихме, а селото живна, иначе заспала работа...“ — обобщава ефекта от едногодишния проект секретарят на читалището.

ТРУДНОСТИТЕ

Най-големите трудности идват от изработването на тъпаните. Никой не знае как — „Тъпаните бяха голяма хамалогия“, казва секретарят на читалището, а експерт-фолклористът допъва: „Беше необходимо интелектуално усилие, за да из-

мислят как да „надхитрят“ материала“. И не само това, а и направата на собствени инструменти, с които да обработват дървото – корито за наakisване, стойка за вала, на който се огъват дъските и т.н.

Не знаят как да събират и разказите на хората по време на теренните проучвания. Въпреки че се провеждат обучения от страна на експерти в областта, за да се предразположи интервюируаният се изискват умения и търпение. И понякога не се получава. Това кара Ангел да си мисли, че неговата осемдесетгодишна баба не знае нищо и не помни нищо. Разбира, че греша, когато с него идва специалист и му показва как да подхване разговора.

Повечето от хората са много скептично настроени към успеха на цялостното начинание, други са подозрителни към мотивите на доброволците. Трудно е, когато години наред човек се чувства лъган от работодатели и държавници, с лекота да повярва, че някой може да направи нещо на добра воля за селото без възнаграждение – *„В началото хората имаха големи задръжки, защото си мислеха, че е с комерсиална цел, после навсякъде ни приеха и ни търсехе даже“*. (организаторът по проекта)

Екипът отчита като слабост по-кратката и не толкова разнообразна програма на ансамбъла. Тъпаните отнемат цялото им време и енергия и поради това те не успяват обърнат достатъчно внимание на сценичните изпълнения. Умението да се дава реалистичната оценка на собствените постижения и пропуски със сигурност обаче би им помогнало в бъдещите начинания.

УРОЦИТЕ

Много са научените уроци в село Дъбница. Един от тях е, че упоритостта е важна предпоставка за успеха. Ако човек не е решен, дори и на инак да е, да постигне нещо, не може да успее.

Свършената работа е много полезна за селото. Възстановява се архивът към читалището, който е бил изцяло унищожен по време на Възродителния процес. Хората се оживяват, един млад човек разбира колко е важно да се знае и съхрани миналото и решава да запише историята на собствения си род. Тошо е един от тези, за които участието в проекта ще остави трайна следа.

В днешно време са малко хубавите нещата, които успяват да обединят хората. Запазването на историческата и фолклорна традиция е невидимата нишка, която може да ги свърже, въпреки проблемите и грижите на ежедневието. *„Една такава идея не може да не промени хората към добро. В много къщи влязоха и никой не отказа“* – споделя наблюдател на проекта от самото село. Хубаво е и откритието, че всяко място си има своя традиция, без значение голямо или малко е то и какви хора го населяват.

Разбира се, за да се успее във възкресяването на традицията, трябва да се знае как. Понякога откривателството е най-голямата награда, друг път трябва да има кой да покаже и помогне, за да върви работата. Като умението да се интервюира. *„Научих се да задавам въпроси, то не било лесно“* – споделя за своята малка-голяма удача местният организатор.

Хората разкриват, че всичко за тях тръгва от инте-

реса, от любопитството. Всеки, разбира се, си има свой мотив да участва, но по-важното е, че имат обща цел – „Целта беше и ние да ги научим тези неща, да не се забравят“.

Основната тежест във всяко начинание винаги се изнася от малко хора, от тези, които носят в себе си заложбата на лидери или горят с ентузиазма на пазители на традицията. В Дъбница тази група хора са самодейците от читалището. За тях секретарят споделя: *“Те, според мен, са болни от някаква болест, защото ей тъй, без нищо, кой прави нещата...”* – вероятно тези, които вярват в идеята. За лидера остава най-трудната задача – да накара хората да повярват, особено когато не се познават помежду си, живеят в различни села, имат своите проблеми. *„В началото обяхме Георги за грандоман, много беше сложно това, дето го искаше. Сега сме доволни, че го направихме“* и *„Трябва да има един, който да води, да знае накъде вървят нещата“*. Един от най-ценните уроци за местния отговорник остава доверието към лидера, който има мисленето и визията за нещата, и същевременно предоставя свобода и инициатива да се правят нещата по свой начин така, че всеки да се чувства пълноценен.

ПЛЕТЕНА - "ЧОВЕШИННАТА СБЛИЖАВАШЕ ХОРАТА"

Плетена е най-голямото от четирите села, населено изцяло с българи-мохамедани. Тук хората ще ви разкажат легендата за момичето, което се хвърля от една висока скала наблизко, за да не попадне живо в ръцете на

турците... Но преди да скочи, сплита на плитка дългата си коса... Тази легенда дава името на селото – Плетена. Тук ще потънете в очарованието на пищната зеленина и тишината.

В Плетена животът тече със забавено темпо, далеч от съвременността. Селото, затворено за новото, съхранява традициите от стари времена. Поради тази причина фолклорът му в сравнение с останалите села е най-автентичен. Такъв бит, обаче, спира дейности, които са свързани с развитието на общността. Затова участието на Плетена в програма „Живо наследство“ може би е по-голямо предизвикателство за хората, живеещи там, отколкото за тези от другите села-участници.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБШНОСТТА

Засилени връзки между хората

В събирането на фолклора и историите на местните хора се включват 11 доброволци от селото. Преминават през обучението на фолклористите и тръгват из селото. Поводът е проектът по програма „Живо наследство“, целта - архивирането на материалите, но по-голямото, което се случва, е срещата между хората. Покрай преданията, обредите, песните, които записват, чуват много лични житейски истории, които никога няма да влязат в сборник, но носят живия живот, с болките и радостите – *„Жените си нижат тютюн, ние ги питаме, те разказват, пият, плачат... и ти просто в нейния живот си...“*.

Промяна в индивидуален план

Животът на жените в такива общности е особено труден. Възможността да разнообразят тежкото си ежедневие с разговори и песни е голямо удоволствие.

Активизиращият самодеен състав привлича в редиците си три съвсем млади момичета, две сестри и братовчедка. Заради хубавите им гласове, бързо стават известни в региона като Трио „Чаушеви“. За едната от тях, Виктория, казват: „Откак започна да се занимава, да пее, какво дете стана...!“.

Траен интерес към дейностите

Събирането на фолклорен материал се оказва изключително значимо за местните хора. Дори след приключването на проекта, те продължават да искат да разказват важните за тях неща. Организаторът на проекта споделя: „Сега има четирима човека, които искат приказки да разкажат и ще ги чуем, ще запишем.“

Засилване връзките между поколенията

По-младите също с удоволствие се включват в събирателската дейност, когато могат. За тях това е възможност да научат нещо за живота на жените отпреди години. Една от тях споделя: „Най-обичах за обичая на крадене на моми да питам, защото разбрах, че и мойта баба така е била открадната.“

Приемственост между поколенията

Самодейците към читалището обновяват репертоара

и успяват да направят сценична програма. Дотогава изпълненията били индивидуални, статични. Обновени са носиите, закупени са нови инструменти (кавал и тамбура). Това не само довежда до поява на самочувствие в членовете на ансамбъла, но предизвиква и интереса на деца, които искат да се научат да свирят. За целта плетенци планират да наемат учител от Сатовча.

Отваряне за изяви извън границите на общността

Невероятните вокални изпълнения на ансамбъла на Плетена им донася признание на организираниите по проекта концерти и на редица изяви с конкурсен характер в цялата страна. Те стават любимци на публиката и телевизия и гордостта не само на селото, но и на общината – „Писма ни пращат, колетки...Едно общуване се създаде чрез телевизията (СКАТ, Благоевград).“ – приключва разказа за успеха на Плетена.

ТРУДНОСТИТЕ

В Плетена регионалният координатор и специалистите срещат най-големите затруднения при изпълнението на проекта. Оказва се невъзможно да се реализира идеята за направата на работилница за китеници, поради липса на станове и достатъчно средства за закупуване на материали. Това е техният първоначален замисъл за клуб по интереси в селото и специфичен принос към проекта. Отказвайки се от тази идея, насочват усилията си изцяло към събирателската дейност и програмата на ансамбъла. Затвореността на жителите на Плетена прави процеса по-бавен, отколкото в другите села.

Отдалечеността на селото от останалите три е допълнително затруднение, както за специалистите и координатора, които го посещават, така и за самите участници от селото, които трябва да вземат участие в общите обсъждания и обученията, организирани от ФРГИ. За такива пътувания на отговорника за селото понякога му се налага да прави допълнителни, лични разходи, друг път – да се откаже да присъства.

И тук, както и на другите места, а може би дори и в по-голяма степен, се оказва трудно предразполагането на хората да се доверят. *„Хората си мислят, че нищо без пари няма да се хванеш да правиш, а на мен ми е приятно, интересно“* – споделя организаторката на проекта.

Читалището не притежава компютър. Благодарение на разбирането и подкрепата на кмета на община Сатовча, който разрешава ползването на компютрите в общината, успяват да обработят част от материалите. Използва се и личния компютър на една от доброволките – студентка. Архивирането се забавя доста и продължава и след приключването на проекта. Въпреки това, доброволците са доволни, че успяват да си осигурят подкрепата на местната власт. Не само защото това предопределя справянето им със задачата, но и защото в последствие получават финансова помощ от общината – под формата на закупуване на аудио касети и сборници, както и подсигуриране на участията на ансамбъла в конкурси из страната. Наблюдатели на проекта „отвътре“ са категорични, че това не би било възможно без личните качества и дипломатичността на организаторката Антоанета Бекташева – *„Тони е човек, който смекчава напрежението, предразполага“*, казват за нея интервюирани, а тя е удовлетворена от факта, че *„на територията на община Сатовча за проекта се знае.*

Хората ни поздравяват за него.“

Много лошо е състоянието на читалищната концертна зала – стара, порутена, неуютна. Средства за възстановяването ѝ, дори за козметичен ремонт, няма и самодейците решават да прикрият дефектите ѝ с китеници, предоставени за целта от жители на селото. Това придава особена атмосфера на празничния концерт и довежда до откритието, че когато човек желае, може да превърне слабостите в сила.

УРОЦИТЕ

Читалището в Плетена е участник и в проект „Читалища“ към програмата за развитие на ООН в България. Едва след участието в „Живо наследство“ неговата секретарка убедено заявява: *“От този проект разбрах, че читалищата само с проекти ще съществуват“*. Оценява високо получените знания и опит, *„с които ще можем да правим и други неща“*.

В Плетена жените тъкат забрадки, шият специфичните, много пъстри, вълнени чорапи и редица други неща, които могат да носят приходи. Това, което разбират от проекта и сътрудничеството с останалите е, че планирането на дейността изисква проучване на ресурсите и на нишите за реализация. За Антоанета това е едно от следващите големи предизвикателства, а китениците са далечна и по-трудна стъпка, за която вече знаят, че за да я направят, трябва да имат натрупан опит.

И разбира се, най-важният урок и най-голямото удовлетворение – извървеният общ път на трудности и успех и установените тесни връзки между че-

тирите читалища — „Най съм доволна от това, че всички се сплотихме много — не сме приятели, не сме колеги, а сме роднини..“

ГЪРМЕН - "КАТО ВЯРВАШ, ЧЕ ТОВА, КОЕТО ПРАВИШ ИМА СМИСЪЛ, ИМАШ СИЛИ ДА ИЗДЪРЖИШ"

Една местна легенда разказва за човек, на когото „му се сънил сън“. Явява му се Света Неделя и му казва къде да копае, че там има заровена нейна икона. Не обръща той внимание на думите ѝ и един ден, като стига назованото място, парализира се. Започват да копаят хора и откриват иконата. Човекът оздравява и построява параклис, наследник на едновременния манастир на името на светицата, разрушен от турците. За него се казва, че има чудодейна лечебна сила — за тези, които вярват в нея и останат да пренощуват под закрилата на Света Неделя. Като онова момче, което проходило след досега си със светилището.

Хората в Гърмен вярват в чудесата. Но не са вярвали в чудото, че може да се възстанови театралната трупа към читалището, с която се гордеят дълги години. Още повече новата трупа да се състави от всички тях, а първото им представление да се посвети на закрилницата на селото и на доброволните усилия на обикновен човек да остави нещо в полза на другите. Поставят мюзикъл „Чудесата на Света Неделя“, който трогва десетки хора и ги кара за дълго да говорят за успеха на гърменци.

ЗНАЦИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ОБШНОСТТА

Широко участие и въвлеченост

Идеята на инициаторите е амбициозна — да обвържат местна легенда с традицията за театрална изява, отмярала с времето, да въвлекат голям брой хора, болшинството от които никога не са имали сценични изпълнения, да реализират представление, което не само да пробуди чувството за идентичност, но и да позволи изяви на големи сцени и високо ниво.

Под светлините на прожекторите излизат 58 души — на възраст от 7 до 60 годишни, всички увлечени от преданието, от специално написаната музика, от удоволствието, че им се случва нещо различно, вълнуващо. Дългите, уморителни репетиции продължават с месеци — „Времето не стигаше, прането ми мухлясваше, а аз отивах на репетиция“, разказва една от непрофесионалните актриси. Въпреки това на всички им е приятно — „по време на репетициите много се смеехме, а и всеки можеше да си каже мнението на Георги“ (режисьор и регионален координатор на проекта).

Всички искат да се изявят в представлението, което се очертава да изненада със замаха си. Бай Васил на всяка репетиция си измисля нова роля и всеки път с нови, по-дълги реплики, за да блесне и той. Георги е поставен в изключително деликатната ситуация да даде възможност за изява на всеки и същевременно да постигне балансирано, цялостно представление. Никой обаче не се ядосва от подобни прояви, защото усещат, че всеки се вълнува по своему и по свое-

му иска да даде приноса си. Чудото се случва – магията на театъра променя артистите, а в последствие и тяхната публика.

Купуват си с лични средства обувки и чорапи за сцената, така че всички да бъдат еднакви. Читалищната сцена, която не се използва от десет години, дни наред се чисти, кърпи се и се лакира пода, шият се изпокъсаните завеси, често и до 2 часа през нощта. *„Такава еуфория настана“* – споделя един от фолклористите.

Засилени контакти между поколенията

Със спектакъла са ангажирани цели семейства – родители и деца, като това на Красимира Ушева, завеждаща счетоводството по проекта, самодейка и внучка на човека, построил днешния параклис.

В успешно реализираната събирателска дейност се интервюират 38 човека от селото от 11 души-доброволци. Удовлетворението на доброволците е, че научават много нови неща, за които преди това дори не предполагат – *„Мислихме, че няма какво толкова да се записва, а то хора, които си срещал всеки ден в селото, се оказа, че не ги познаваме, а сега си станахме много близки, като роднини“* – разказва отговорничката за проекта. Децата също се запалват много – *„И сега като седнат до някой по-възрастен, продължават да питат, така, по навик, защото им е интересно“*.

Засилена местна идентичност

„Децата излезнаха от компютърната зала, амби-

цираха се, и те научиха историята за Света Неделя. И ние не я знаехме всички, и ние я научихме“ – споделя една от майките, самодейка.

Тази година, знаейки историята за параклиса, повечето от малките гърменци изявяват желание да отидат да пренощуват там – на 6 срещу 7 юли, празника на Света Неделя. Посещаемостта на параклиса като цяло се повишава.

Потребност от лично творчество и изява

Станко, дърводелец от селото, изработва триизмерни декори за представлението – точно копие на параклиса, в който се развива действието. Проектът и реализацията са изцяло негови – *„Присърице го взе изработването на декора, с много старание и любов, като ритуал. След това много хора казаха, че декорът ги е вдъхновил да си изиграят ролите“* – коментира финансистът на проекта.

Грандиозният успех на спектакъла кара част от младите жени в селото да не искат да спрат до тук. Формират „Групата на майките“ за вокални фолклорни изпълнения. Други проявяват желание да се запишат в трупата от есента.

Признание в общността и дарителство в подкрепа на нейните самодейци

На премиерата хората плачат, разтърсени дълбоко от историята и впечатлени от усилията на селяните си. *„Неописуемо, грандиозно!“* – споделя дъбничанин, присъствал и на концерта в Гърмен. *„Всяка неделя да го играете, всяка неделя ще го гледаме“*,

казва жена от публиката. След представлението публика и изпълнители извиват на площада хора, „дъвайсет и пет ката“.

За успеха на самодейците говори не само фактът, че хората не спират да си припомнят спектакъла месеци след като е бил представен. Показателна е и готовността им да подкрепят изяви на самодейците и на други сцени. Когато те получават покана да гостуват в Асеновград по случай 1 юни, цялото село започва да събира пари за пътуването — „Щом е за спектакъла, ще дадем, трябва да го видят хората!“, казват гърменци. Собствениците на магазинчета дават целия си оборот за деня, който в повечето случаи не надвишавал 10 лв.

ТРУДНОСТИТЕ

На гърменци им е трудно да определят кои са нещата, които ги затрудняват най-много по време на изпълнение на проекта. Вероятно такива има доста. Но погледнати през призмата на преживения успех, те започват да изглеждат незначими — „като вярваш, че това, което правиш има смисъл, имаш сили да издържиш...“

Реализацията на мюзикъла изисква много време и труд. Голямото бреме пада на плещите на режисьора, който трябва да съумее да намери общ език с всички участници — децата и възрастните, тези, на които им се отдава да бъдат на сцена и тези, за които това е голямо напрежение. Понякога става трудно да се овладее дисциплината на сцената, на която са качени толкова много хора. Друг път се случват непредвидени ситуации, за които се изисква бърза и твърда реакция, а и същевременно — да не

се обиди човекът, който е направил грешката. Такъв е случаят със запалването в осветителната вана на шамията на една от участничките. За гърменци, Георги се справя напълно — „Георги беше на мястото си, той беше човекът за тази работа“. Може би поради доверието в опитността и компетентността на лидера, поради усета му към хората, в тях не остава спомен за големи трудности, които трябва да бъдат преодолявани. Дори такива неща, като липсата на пари за пътуването до Асеновград, трудното дешифриране на събрания материал или студеното читалище, в което репетираат, се разказват повече като примери за съпричастността на селяните им, отколкото като неща, които ги тревожили тогава.

Сериозна трудност в хода на работата се явява финансовата отчетност — и не само за Гърмен, но и за останалите три села. Въпреки, че финансистът на проекта има необходимото образование, непознаването на проектните практики, липсата на яснота за финансовото оформление, както и факта, че в региона е много трудно да се сдобие човек с необходимата му фактура, превръщат този ангажимент в истинско изпитание.

Последен щрих към картината дава коментарът на един от експертите-фолклористи, който споделя личните си размисли по повод наблюденията си на проекта: „Когато си активен, хората все още смятат, че си натегач. Това е остатък от социалистическото минало. Тази инерция още стои.“

Такива са впечатленията не само за Гърмен. Първоначално съществува нагласата „Хайде сега, ще му правим на Георги евала, ще му играем спектакъл“. Трябва да се положат усилия от страна на инициативната група, за да убедят останалите, че това е от полза не само за отделни хора, но и за всички тях. И ако съп-

ротивата този път се преодолява сравнително лесно, то вероятно ще са необходими още много такива успешни доброволчески инициативи, за да се научат хората, че са отговорни за нещата, които се случват и че могат сами да управляват живота си.

УРОЦИТЕ

Убедеността в ползата от идеята и общите усилия за нейното постигане обединяват хората. „Те (Дъбница) се сплотиха така, както и ние се сплотихме“ – с гордост заявява организаторът на проекта.

По-младите не само научават за историята и битата на родното си място. Те успяват истински да се срещнат с възрастните и да видят в тях не толкова бремето на старостта, колкото мъдростта и паметта на годините.

Включвайки се в дейностите по проекта, „децата се научиха на самостоятелност, да се ангажират с полезна работа“ – споделя едната от майките-самодейки. Семейните участия в мюзикъла създават нова, различна тема за разговор между техните членове и различен поглед, през който човек да види партньора си, да научи за неговите неприявени до момента таланти. Проектът се оказва възможност за вглеждане в другия – „Научих, че хората могат да бъдат и добри. И ако до сега не са били, то е защото са озлобени“ – споделя една от актрисите. „Хората ме обогатиха“ – коментира личната си полза друга.

Поука за бъдещата работа има и за читалищните дейци в Гърмен. „Разбрах, че това с проектите е

бъдещето. Не трябва да се спира до тук, трябва да се продължи с реклама на това, което сме направили“ – казва местният организатор.

ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ВЪНШНИЯ НАБЛЮДАТЕЛ

Резултатите от регионалния проект и ефектът върху самодейци и публика са впечатляващи. Най-сложният за координация и изпълнение проект изглежда най-успешен, въпреки множеството рискове, които се крият зад амбициозния замисъл и необходимостта да се въвлекат десетки хора. Това естествено налага необходимостта да се потърсят успешните практики, направили възможно реализирането на програмата в четирите села.

Зачитане на местната уникалност

Без съмнение проектните идеи на всяко едно от селата-участници са базирани на специфичните културни особености и налични ресурси. За Гърмен това е възстановяването на театралната трупа, която има дългогодишна история, тя е гордостта на селото, за която разказват всички интервюирани. За Дъбница – тъпаните, които са характерен обреден инструмент – идеята принадлежи изцяло на местната общност. Копривлен – фолклорните костюми, радостта и болката не само на самодейците, но и на останалите, които помнят сценичните им изяви. Плетена – нереализираната, но зачитаща местната уникалност, идея за направата на китеници – занаят интересен, труден и добре развит в селото. Дейностите, които се осъществяват

впоследствие там, са свързани с наличния ресурс – музикалното богатство на селото.

Различието се оценява и зачита и в осъществяването на общата за всички села събирателска дейност – всяко едно от тях има възможността да акцентира върху тези раздели, към които хората проявяват най-голям интерес или има най-увлекателни разкази, предания и песни. Това води до идентифицирането на хората с проекта, по който работят – „В началото името на проекта ми звучеше много абстрактно, а после започнах да го разбирам. Ние наистина дадохме нов живот на старата традиция в нашия край!“ (организаторът за Гърмен)

Полза за местната общност

Ползата за четирите села е несъмнена. Тя може да бъде измерена на различни нива. В материален план са създадени уникални за всяко едно от селата фолклорни архиви, които не са съществували до момента. Особено ценно това се оказва за Дъбница, селото, което по време на възродителния процес остава без писмени исторически свидетелства от всякакъв характер.

Проектът позволява закупуване на необходими инструменти (Плетена), създаване на сценичен гардероб и декори (Гърмен, Копривлен, Плетена).

В културен аспект проектът дава възможност за запознаване с историята и фолклора на собственото село, което за много от участниците дотогава е нещо неизвестно и лишено от ценност. Едновременно с това се възстановяват традиционни културни дейности – от обновяване и разширяване на репертоари до създаване на изцяло нови програми. Посред-

ством сценичните изпълнения на самодейците, съпричастна на културния живот в отделните села става и публиката.

Не на последно място, продуктите от проекта са не само добър писмен и аудио архив, но и ефективна реклама на културното многообразие на региона. Те имат своята стойност сами по себе си като оригинални, висококачествени продукти, които представляват интерес за местните общности (опознаване на собствените корени) и за специалисти извън тях (запознаване със спецификата на региона).

Четирите села получават своята реклама и посредством изявите си извън границите на общността. Самодейците от Копривлен са поканени като изпълнители на родов празник в съседното село Илинден. Гърменската трупа изнася представлението си на Асеновградска сцена. Певците на Плетена са любимци на зрителите на фолклорни телевизионни предавания, а интерес към тъпаните на Дъбница има не само от професионални изпълнители, но и от чужденци. Високото качество на продуктите, тяхната автентичност и уникалност, осигуряват широк им прием извън местните общности.

На процесно ниво ползите са, както за отделните участници, така и за общностите. Те могат да се видят в овладяването на индивидуални умения, придобитото самочувствие и увереност, че трудностите могат да се преодоляват, в сближаването между поколенията и приятелските връзки между хората от различните села. („От това, че работеха заедно, те се подтикваха помежду си да правят, и правят, и правят...“)

Участието в проекта насърчава собствената инициатива и индивидуалния принос в творенето и интер-

претацията на културното наследство – „Това, което сам ще си направиш те свързва с хората около теб. Това, което ти поднасят наготово – театър, кино – може и да не ти хареса. А когато сам си пробвал да направиш нещо, тогава е по-сладко и само тогава можеш да цениш какво правят другите“. Оказва се, че познаването на живота от миналото, дава сили да се живее в настоящето, дава отговор на въпроса кои са стойностните неща, които не бива да позволяваме да се загубят – „Това, което хората разбраха е, че животът преди е бил много по-тежък, но общуването, връзката между хората го прави поносим“.

Зачитане на местния опит и местното лидерство

Ролята на лидерите в изпълнението на проекта е един от ключовите фактори за успеха. В хода на неговата реализация отделни хора влизат по различно време в тези позиции според опита, знанията и принадлежността си към общността.

Особено сложна е лидерската позиция на регионалния координатор. Въпреки че в момента не живее в нито едно от включените села, той произхожда от там и това го прави до голяма степен принадлежащ на общността, която ръководи. Професионалните му занимания в областта на фолклористиката и сценичните изяви гарантират необходимата компетентност за справяне с управлението на проект, свързан с фолклорната традиция на региона. В допълнение, личната мотивация и качества за работа с хора го правят наистина „подходящия човек на подходящото място“. („Проектът нямаше да се случи, ако не

беше Георги – като характер, знания, отношение към хората“, „Даваш ли си сметка с какво си се справил, какви грандиозни неща си предизвикал?“ е въпрос, зададен риторично към него от един от външните експерти). Силното лидерство, приложено в подходящата ситуация, води до успешните проектни резултати по отношение на качеството на произведения продукт, на добрата координация и съгласуваност между селата и по отношение на въвлечеността и удовлетвореността на хората.

Успешна практика е разпределянето на лидерството по проекта между представители на отделните села. Така, от една страна се запазва относителната самостоятелност и равнопоставеност на селата като участници в проекта, а от друга се създават условия за споделяне на отговорност за успехите и неуспехите и за индивидуално и групово научаване.

Споделеното лидерство е пряко свързано и с достъпността до управлението. Един от начините да се осигури въвличане на местната общност в подобна инициатива е като се предостави възможност на хората да вземат участие в решения за дейностите и начините за тяхната реализация. Особено силен пример в това отношение е с. Дъбница – предложението за изработка на тъпани принадлежи на жител на селото, който не е част от регионалната инициативна група, а търсенето на решения за справяне със затрудненията при възстановяването на технологията принадлежи на всички.

Не по-маловажен елемент на успешното лидерство е ялната визия за желаните резултати от страна на ентузиастите, поели ръководните функции – едновременно реалистична, вдъхновяваща, постижима от хората, които се включват в проекта. („Не предно-

лагахме колко точно сме назвали нещата, които ще се случат“).

На местно ниво проектът става възможен благодарение на лидерството чрез собствен пример – хората, които са идейните вдъхновители за редица от реализираните дейности, са и тези, които отдават в най-голяма степен лично време, енергия и усилия за постигането на целта – домовете им се превръщат в места за работа, влагат се собствени средства, личните ангажименти понякога остават на заден план, за да бъдат спазени сроковете.

В експертни лидерски позиции влизат и различните външни специалисти, които са привлечени да подкрепят реализацията на проекта. Тяхната роля също се оказва много важна, защото повлияват качеството на продукта, свързан с културното наследство и предават опит и знания на доброволците. Участниците по проекта са подпомогнати и чрез серията обучения, посветени на въпросите на общностно развитие и управление на проекти, осъществени от страна на ФРГИ. Цялостната външна подкрепа правят процеса на учене за тях далеч по-лесен и приятен.

Изграждане на партньорства

Инициативността на обикновените хора може да бъде голяма сила, но тя се нуждае от подкрепата на институции, които притежават административна или финансова сила. Там, където е постигнат добър тон и открито взаимодействие между ентузиастите, формалните лидери на общността и бизнесмените, изпълнението на проекта преминава с по-голяма удовлетвореност, поради факта, че има разбиране и съдействие. Местна-

та власт осигурява в с. Дъбница помещението, в което да работят тъпанджиите. Тази в с. Гърмен подпомага репетициите на трупата, осигурявайки средства за отопление на читалището. Общинската администрация „спасява“ Плетена, предоставяйки им компютри, на които да архивират събраните материали и финансова помощ за турнетата. Дъбница получава като дарение компютър на старо, който им позволява не само да спазят сроковете по проекта, но и да овладеят компютърни умения, с които до тогава никой не може да се похвали. Напрежение в отношенията с местната администрация има в Копривлен, провокирано от лични взаимоотношения. За щастие, то не се отразява негативно на реализацията на проекта.

Изграждането на институционални и бизнес партньорства все още е слабо място на работата по подобни проекти, поради изключителната трудност да се намери пресечна точка на интересите на общността и тези на представителите на формалната власт или бизнеса. Причините за това могат да бъдат търсени в редица фактори от междуличностен, организационен или дори исторически характер. Без значение какви са конкретните основания, факт е, че процесът на учене е бавен, а за да бъде и достатъчно успешен, са необходими двупосочни усилия – от членовете на общността към институциите и от институционалната власт към общността, за която тя носи отговорност.

Широко доброволно участие

Доброволното участие на хората от четирите села и убедеността в ползата прави възможна реализацията на този сложен за изпълнение проект. Трудностите, през които ми-

нават за тази една година от негово начало, не биха могли да бъдат преодолен без вътрешната движеща сила на всеки един от включилите се. Възможността за участие във вземането на решения и реализацията на идеите насърчава индивидуалното творчество на отделните хора (изработка на декорите за мюзикъла и на сценичните костюми на ансамблите според авторските виждания) и общата отговорност за качеството на самите продукти (високо ниво на вокалните и сценични изпълнения, здравина на тъпаните, добре изработени костюми).

Постигането на широко доброволно участие се оказва едно от големите предизвикателства пред ръководителите на проектите, защото наследството от близкото минало оставя траен отпечатък върху нагласите и мотивацията на хората – *„Който не е опитал, той не знае колко е сложно да се прави такова нещо в България“*.

Устойчиво развитие

Принципът за устойчивото развитие на проектите по програма „Живо наследство“ е сложен и многоаспектен. Той, както и принципът за полза за местната общност, може да има проявление в различни форми. Две от тях представляват особено голям интерес от гледна точка на самата програма: устойчивостта на развитието на културното наследство и устойчивостта на постигнатите ползи за общността в чисто икономически план.

По отношение на първия може да се заключи, че са налице знаци за устойчиво развитие – в Гърмен интересът към фолклора довежда до създаването на „Групата на майките“ извън работата по проекта и

влиянието на професионалистите. В Дъбница посещават усилията си на съхраняването във времето на традицията за направа на тъпани чрез усвояването на занаята от млади хора. Музикалното богатство в Плетена ще бъде предавано на най-малките чрез уроците по съответния инструмент, към който са проявили интерес, а част от жените в Копривлен научават какви са характерните шевици на техните носии и се научават да ги извезват. Като пример, в който може да се търси белег за устойчивост на културното развитие, е и оригиналната интерпретация на гърменската легенда. Една стара и значима за селото история се представя в съвременна, непознатата за местната сцena, музикална форма – мюзикълът „Чудесата на Света Неделя“.

В икономически аспект устойчивостта на проекта се търси чрез приходи, които могат да бъдат набавени от произведените продукти. Издадените книги, касети и компакт-дискове са разпределени по равен брой между четирите села. Предвижда се постъпленията от разпространението да се използват за нуждите на читалищата. Първите 50 екземпляра от тях са закупени от Община Сатовча, чийто кмет с удоволствие се заема да популяризира успеха на Плетена. Продуктите се закупуват и от местни жители, които отделят от средствата си, за да притежават записана история или музика от родния край.

Финансови приходи се очакват и от изработката на тъпани и на фолклорни костюми, към които проявяват интерес професионалисти и любители, оценяващи тяхното качество. Платените представления на мюзикъла, както и сценичните изяви на ансамбъла на Плетена са друга възможност за генериране на средства, които да позволят поддържането на самодейните изпълнения. Усвояването на занаят за мъ-

жете от Дъбница е възможност за част от тях да имат сигурно препитание в бъдеще.

Успехът мотивира хората да запазят и доразвият постигнатото. Участниците по проекта отчитат, че за да поддържат устойчивостта е необходимо да популяризират резултатите си. Поради тази причина следващата стъпка, която планират, е създаване на Интернет страница, рекламираща дейностите им и търсеща съмишленици, партньори, клиенти.

Изграждане на добри контакти с медиите

Популяризирането на дейностите по проекта започва с разгласата по медиите още в хода на реализацията на проекта. Местна кабелна, както и национална телевизия, седмична преса, ежесмесечник разказват за идеите и ентузиазма на участниците в проекта. Подобна практика осигурява добра информираност, особено на хората в региона, както и обществена подкрепа за ентузиастите. Именно чрез медиите идеята на дъбничани стига до човека, готов да им съдейства, дарявайки им кожи за тъпаните, ансамбълът на Плетена трупа популярност, копривленци биват поканени да изнесат програмата си на родовата среща. Намират се и първите заинтригувани от произведените продукти. Медиите са и каналът, чрез който ентузиастите успяват да се похвалят за постигнатите успехи.

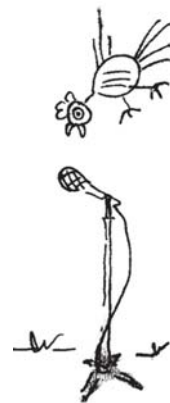
Едногодишните усилия на ентузиастите от четирите села в долината на Места не остават напразни. Опасността успехът да остане само за тях не се случва, защото успяват да споделят с останалите плодове на своя труд – със съселаните си, които

не им вярват в началото, с тези, които не могат да отделят от времето си, и с тези, които не принадлежат на общността. Това, което прави регионалният проект много различен от останалите пилотни проекти по програма „Живо наследство“ е всеобщото отпразнуване на финала на проекта, което успява да увлече истински цялата общност. Празникът за самодейците на сцената се превръща в празник и за тяхната публика, където няма значение кой колко и за какво дава. Има значение единствено радостта от връзката помежду им и гордостта от постигнатото. И ако попитате кое е това, което е зарадало най-много хората, те ще ви отговорят: „На хорото накрая бяхме всички заедно, както едно време, както преди, и хората, за малко поне, празнуваха от сърце.“

СПИСЪК НА ИНТЕРВЮИРАНИТЕ ЗА ЦЕЛИТЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО ЛИЦА:

С. Дъбница

1. Ангел Лазаров – секретар на читалището, координатор по проекта
2. Лейля Ибраим – студентка, доброволка в събирателската дейност
3. Динко Харисков – готвач, участник в проекта
4. Шохрет Кехайова – информаторка
5. Янка Лазарова – информаторка

6. Илия Цацев – директор на училището

С. Копривлен

7. Вангелия Герасимова – председател на читалището, координатор на проекта

8. Тодор Гърнев – бивш директор на училището

9. Отец Атанас Златев

10. Катерина Златева

11. Баба Ташка Попова – доброволка, изтъкава престилките и поясите

12. Елена Узунова - самодейка

13. Петър Аврамов – художествен ръководител на оркестъра и певческия хор

С. Гърмен

14. Красимира Ушева – участник в проекта, счетоводител на проекта

15. Стоян Ушев – участник в проекта

16. Станко Йотов – дърводелец, участник в проекта, изработва декора за мюзикъла

17. Вили Цветкова

18. Бойка Пашкулева – секретар на читалището, участник в проекта

19. Йорданка Кременлиева – учителка в съседно село, участник в проекта – самодейка

20. Мария Папалезова – самодейка

21. Зорка Тъпанкова – самодейка

22. Андрей (Ахмед) Башев – кмет на община Гърмен

23. Албена Георгиева – фолклорист, ст.н.с. към Института по фолклор към БАН

С. Плетена

24. Антоанета Бекташева – секретар на читалището, местен координатор

25. Айтен Рушидова – доброволка, студентка в ЮЗУ

26. Венцеслав Бекташев – доброволец

27. Възрастен местен жител

VI

ИЗВОГУ

Едногодишната пилотна фаза е богата на уроци, както за участниците от седемте селища и за представителите на ФРГИ, които се ангажират с нейната реализация, така и за всички, интересуващи се от въпросите на общностното развитие. Ето най-важните от тях, които трябва да бъдат помнени:

- Най-силно изразените **ефекти от прилагането на програми за общностно развитие** са: повишеното самочувствие на участниците, придобиването на нови знания и умения, нови запознанства между хората и сближаване на поколенията, удовлетвореност от възможността за изява и творчество.
- Положителният ефект се изразява и в **засиления интерес към наследството** и придаването му на нова стойност за общността. Допирът до културата и историята на родното място насърчава преживяването за уникалност и специфичност, засилва се родовата идентичност. Ентузиастите, посветили най-много време и енергия, изпитват гордост и удовлетвореност, че могат да оставят нещо стойностно на тези, които ще ги наследят.
- Пилотните проекти стартират с голяма **доза несигурност** от страна на инициативните групи, че е възможно да постигнат целите, които си заложили или скептичност от страна на селяните им за смисъла и ползата от това, които правят. Подобни нагласи са естествена първоначална реакция. Те не трябва да са обезкуражаващи за работещите с общности, тъй като опитът на пилотната фаза учи, че скептицизмът и подозрителността, са преодолими, когато са налице резултати и готовност за ангажиране и включване на хората.
- Успешността на проект, насочен към общностното развитие, се обуславя от **максималната въввлеченост на самите членове на общността**. Едновременно с това постигането на подобна въввлеченост е и критерий за ефективността на програмата на съответното място.
- **Скромни са направените стъпки** за търсене на нови възможности за икономическа полза (приходи) от наследството - главно на идейно ниво. Знаците за това са: дарения в общността, спонсорства, продажба на продукти, произведени по проекта, желание за надграждане на постигнатото по проекта, така че да бъде превърнато в „конвертируема“ стока.
- Налице са **трудности по финансово-административното управление на проектите** – бюджетирането и отчитането на изразходваните средства.
- При „събуждането“ за действие на една общност могат да се активират **стари противоречия или позабравени емоции**, които да повлияят хода на общата работа или индивидуалния избор на член на общността в неочаквана посока. В този смисъл подобни проекти могат да имат и негативни последици, когато напрежението не бъде овладяно своевременно.
- Често срещано затруднение са **партньорствата** с представители на местната власт и бизнеса. Сътрудничеството и грижата за общностните инициативи от страна на формалните и бизнес лидери е изключение. Там, където това се случва, проектите преминават значително по-гладко и удовлетворително.

- **Период на провеждане на проектите** – за всички участници летният период е свързан с дейности, които осигуряват целогодишната им прехрана. Очакванията през лятото да се отдели достатъчно време за инициативите по проекта или за присъствие на предвидените обучения поставя под съмнение тяхната качествена реализация. Възможността за предварително договаряне на периода на провеждане на проектите е необходимост, която гарантира достатъчно широко участие.
- Реализацията на проект по програма „Живо наследство“ предполага **сложен и продължителен процес на учене за всички ангажирани страни** – самите пилотни места, управляващата организация и обучаващите консултанти. Такъв процес трябва да се насърчава, тъй като успешните резултати са възможни само при „размразяване“ на старите нагласи и поведения, формиране на нови и затвърждаването им.

На базата на резултатите от пилотната фаза могат да бъдат изведени някои основни препоръки, които да са от полза за работещите в сферата на общностното развитие:

- Необходими са по-интензивни контакти между всички страни-участници в програмата: **между участниците и подкрепящата организация** по отношение на консултативно-методологическите аспекти, **между общностите и експертите, работещи на терен**, поради цялостната ситуация на пасивност и несигурност по места, между самите участници в програмата, поради необходимостта за споделяне на опит и преживявания. Създаването на своеобразна мрежа между селищата, включени в програмата ще позволи
- поддържане на устойчивия ефект от проектите и подкрепяне на процеса на учене.
- Ефективността на реализация на самата програма може да се подобри, ако на общностите бъде **предоставена възможност да договорят не само дейностите по проекта, но и периода за осъществяването им**. Така инициативите могат да се съобразят с ритъма на живот на самото селище. Въпреки неминуемото затруднение за организация, изпълняваща програмата, подобно „договаряне“ би затвърдило посланието за зачитане потребностите на общността и овластяването ѝ по пътя на нейното собствено развитие.
- Създаването на подходящи условия за насърчаване **креативността в общностите** продължава да стои на дневен ред пред работещите в тази сфера. Стимулирането на креативността не е самоцел. В най-широкото ѝ разбиране, като позволяваща създаване на нови смисли за нещата, тя е елемент от целия процес на активиране на общностите.
- По отношение на „загряването“ на общността за включването в програмата полезна е **активната роля на външните консултанти за насърчаване на местни партньорства**. Умелата фасилитация в тази насока повишава капацитета на съответното място за реализация на идеите, които има, и до голяма степен предотвратява възможни конфликтни ситуации, основаващи се на недостатъчната въвличеност на всички заинтересовани страни. Активната работа по посока търсене на такива партньорства е свързана и с „ограмотяването“ на страните за полезността на сътрудничеството им.

Четири пилотни проекта по програма „Живо наследство“ се вписват в различна степен в нейната философия. По различен начин тяхната реализация засяга и живота на общностите, в които се осъществява. Подобно различие в ефекта не подценява смисъла от тази експериментална първа година. То под-

чертава значимостта на изминатия път и на необходимостта от по-задълбочено опознаване на процесите на общностно развитие. Освен многото трудности, неудачи, поуки и успехи, на всички, които се докосват до случването на нещата през тази първоначална фаза, тя носи убеждението, че усилията си заслужават.

Фондация „Работилница за граждански инициативи“ е българска неправителствена организация, която подкрепя граждански лидери, групи и организации да работят по-ефективно за своите каузи, целеви групи и общности.

Нашата основна цел е местните общности да поемат инициативата и контрола върху решаването на своите проблеми, да разпознават и осъществяват възможности за местно развитие. Нашата работа се основава на подхода за развитие на общности и диалог с всички заинтересовани страни и се гради върху следните взаимосвързани елементи:

- **Изграждане на капацитет** – чрез обучителни модули, консултации и фасилитация на място, ФРГИ подпомага членовете на различни граждански организации и общности да надграждат върху своите знания като придобият нови знания и практически умения.
- **Финансиране** – ФРГИ предоставя малки грантове на граждански организации, за да може придобитите теоретични знания да получат практическо приложение. Тези финансираня са нашия принос в процеса на местно развитие. Обикновено нашето финансиране има и местен принос и така ФРГИ се опитва да разбие омагьосания кръг на зависимост от външно финансиране и да развива местното дарителство.
- **Изследвания** – с оглед на намирането на най-подходящ отговор на съществуващи проблеми, ФРГИ прави различни изследвания.

Нашите ценности са:

- Зачитане на различията;
- Равни възможности;
- Работа в екип;
- Прозрачност и отчетност.